

**Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили**

НАУКОВІ ПРАЦІ

Видається з грудня 2001 року
Періодичність два рази на рік

Науковий журнал

**Том 292
Серія «Історія», вип. 280**

Миколаїв
Вид-во ЧНУ імені Петра Могили
2017

Наказом МОН України від 21.12.2015 року № 1328
цей журнал включено до переліку № 125 наукових фахових видань
з історичних наук, у яких можуть публікуватися результати
дисертаційних робіт на здобуття наукових
ступенів доктора і кандидата наук.

Започатковано у 2001 році.

Засновник Чорноморський
державний університет імені
Петра Могили.

Свідоцтво про Державну реєстра-
цію журналу КВ № 15281-3853ПР.
Видано 10.04.2009

Рекомендовано до друку
та поширення мережею Інтернет
рішенням вченої ради Чорноморсь-
кого національного університету
ім. Петра Могили
(протокол № 8 від 13.04.2017 р.)

РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧА РАДА

Клименко Л. П.	голова редакційно-видавничої ради, головний редактор журналу «Наукові праці», доктор технічних наук, професор, ректор ЧНУ імені Петра Могили.
Беглиця В. П.	заступник голови редакційно-видавничої ради, заступник головного редактора журналу «Наукові праці», доктор наук з державного управління, доцент, проректор з наукової роботи ЧНУ імені Петра Могили.
Ємельянов В. М.	голова редколегії серії «Державне управління», доктор наук з державного управління, професор.
Іванов М. С.	голова редколегії серії «Політологія», доктор політичних наук, професор.
Мещанинов О. П.	голова редколегії серії «Педагогіка», доктор педагогічних наук, професор.
Горлачук В. В.	голова редколегії серії «Економіка», доктор економічних наук, професор.
Грабак Н. Х.	голова редколегії серії «Екологія», доктор сільськогосподарських наук, професор, старший науковий співробітник.
Матвєєва Н. П.	голова редколегії серії «Філологія. Мовознавство», доктор філологічних наук, професор.
Клименко Л. П.	голова редколегії серій «Техногенна безпека», доктор технічних наук, професор.
Пронкевич О. В.	голова редколегії серії «Філологія. Літературознавство», доктор філологічних наук, професор.
Котляр Ю. В.	професор, голова редколегії серії «Історія», доктор історичних наук, професор.
Гавеля В. Л.	голова редколегії серії «Соціологія», доктор філософських наук, професор.
Фісун М. Т.	голова редколегії серії «Комп'ютерні технології», доктор технічних наук, професор, старший науковий співробітник.
Лозко Г. С.	голова редколегії серії «Філософія», доктор філософських наук, професор.
Андрєєв В. І.	відповідальний секретар журналу «Наукові праці», кандидат технічних наук, доцент.

Наукові праці : наук. журн. / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили ; ред.
кол. : Ю. В. Котляр (голова) [та ін.]. – Миколаїв, 2017. – Т. 292. –132 с. –
(Серія «Історія»; вип. 280).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ СЕРІЇ:

1. **Котляр Юрій Вадимович** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв) – *голова редакційної колегії*.
2. **Багмет Михайло Олександрович** – доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри державної політики та менеджменту Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв).
3. **Богданова Тетяна Євгенівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв).
4. **Боряк Геннадій Володимирович** – член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, заступник директора з наукової роботи Інституту історії України НАН України (м. Київ).
5. **Колісниченко Анатолій Іванович** – доктор історичних наук, професор кафедри політичних наук Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв).
6. **Кротофіль Мацей** – доктор філософії, ад'юнкт (Університет ім. Миколи Коперніка, Торунь, Польща).
7. **Левченко Лариса Леонідівна** – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії Чорноморського національного університету ім. Петра Могили, директор Державного архіву Миколаївської області (м. Миколаїв).
8. **Міронова Ірина Сергіївна** – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв).
9. **Мокляк Ярослав** – доктор габілітований, ад'юнкт, професор (Ягеллонський університет, м. Краків, Польща).
10. **Сінкевич Євген Григорович** – доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв) – *заступник голови редколегії*.
11. **Тригуб Олександр Петрович** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв) – *заступник голови редколегії*.
12. **Шевченко Наталія Володимирівна** – завідувач кабінету кафедри історії Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв) – *технічний секретар редакційної колегії*.
13. **Шкляєж Йосип Михайлович** – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв).

ISSN 2311-1674

Журнал розміщений в «Ulrich's Periodical Directory». Індексовано в
«Google Scholar»

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

54003, м. Миколаїв,
вул. 68 Десантників, 10
Тел.: (0512) 76-55-99, 76-55-81,
факс: 50-00-69, 50-03-33,
E-mail: avi@chmnu.edu.ua

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ	9
<i>Гайдай О. М.</i> Ідея сільськогосподарської кооперації в діяльності партії соціалістів-революціонерів	10
<i>Котляр Ю. В.</i> Тухольська республіка І. Я. Франка: історичний аспект	14
<i>Міронова І. С.</i> Поштово-телеграфні службовці в революції 1917 р.....	19
<i>Сацький П. В.</i> Основні чинники інтеграції економіки Криму із УРСР у ході вибору траси будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів	25
<i>Тріфонова Н. О., Березнюк Т. О.</i> Творці українських банкнот періоду національно-демократичної революції 1917–1921 рр.	32
РОЗДІЛ 2. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ	36
<i>Гетте Г.</i> Громадянська війна на Півдні Росії. Північна Таврія – земля козацької трагедії	37
<i>Лозко Г. С.</i> Революція світогляду в концепції «Задруги» Яна Стахнюка.....	44
<i>Мелінчук Н. В.</i> Історія кельтистики та португїстики в університетах Німеччини (XVII–XXI ст.)	49
<i>Підберезних І. Є.</i> Регіональне всеосяжне економічне та транстихоокеанське партнерства: економічні катализатори Південно-Східної Азії.....	54
<i>Студніцька-Мар’яничук К.</i> «... померти за Вітчизну не складно, але жити з нею, то мистецтво ...» – образ поміщика XIX ст.	59
РОЗДІЛ 3. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, ІСТОРІОГРАФІЯ	67
<i>Косов О. П.</i> Російські оцінки впливу української кризи на відносини Росії та США в 2014–2016 рр.....	68
<i>Павельчик-Дура К.</i> Універсали гетманів Запорозької Січі в архівному фонді Державного архіву Лодзі (Польща)	75
РОЗДІЛ 4. КРАЄЗНАВСТВО	80
<i>Кухарчук О.С.</i> «Нова Сцена» – аматорський театр? Чи спроба реалізації – «Української мрії» – Карпатської України!	81

<i>Левченко Л. Л.</i> Миколаїв за доби Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918).....	88
<i>Олійник В. В., Коцан В. В.</i> Сучасні форми збереження та популяризації традиційних ремесел карпатського регіону засобами закарпатського музею архітектури та побуту.....	110
<i>Цецик Я. П.</i> Антиєврейська діяльність чорносотенців на Волині на початку ХХ ст.....	116
РОЗДІЛ 5. ХРОНІКИ, РЕЦЕНЗІЇ	121
<i>Сінкевич Є. Г.</i> Рецензія на монографію. <i>Srogosz T. Między wojną a modernizacją. Studia z dziejów kresów południowo-wschodnich Rzeczypospolitej w XVII–XVIII wieku. – Częstochowa : Wyd. Akad. im. J. Długosza, 2016. – 267 s.</i>	122
<i>Стройновський А.</i> Рецензія на монографію. <i>Srogosz T. Między wojną a modernizacją. Studia z dziejów kresów południowo-wschodnich Rzeczypospolitej w XVII–XVIII wieku. – Częstochowa : Wyd. Akad. im. J. Długosza, 2016. – 267 s. (ISBN 978-83-7455-511-1)</i>	126

МИКОЛАЇВ ЗА ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918)

Статтю присвячено історії Миколаєва періоду Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918). Автор звернулася до документів Державного архіву Миколаївської області, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державної наукової архівної бібліотеки й довела факт того, що Миколаїв визнав Центральну Раду й належність до Української Народної Республіки. В Миколаєві діяло три органи влади, навколо яких розгорталися основні події зазначеного періоду: демократична Миколаївська міська дума, Рада робітничих і військових депутатів і Миколаївська рада об'єднаних українських організацій. Після проголошення 3-го Універсалу ними схвалено резолюції про визнання Центральної Ради. З'ясовано, що членом Центральної Ради від Миколаєва був член Ради робітничих і військових депутатів Олександр Рожанський. Біографію Рожанського викладено в статті. Встановлено, що грудень 1917 р. – січень 1918 р. для Миколаєва характерний протистоянням між українськими політичними силами і більшовиками. Спростовано висновок радянської історіографії щодо першого встановлення радянської влади в Миколаєві 13–14 січня 1918 р. і відсунуто цю подію до роззброєння Запорізького полку 23 січня 1918 р. Ці 10 днів характерні переважанням українських сила, а саме: українськими військами взято під охорону державні установи міста, залізницю, вокзал, пошту; 18 і 19 січня 1918 р. світ побачили офіційні видання Миколаївської Ради об'єднаних українських організацій – «Український бюлетень» і «Українська газета»; до населення міста доведено текст 4-го Універсалу; розпочався запис до загонів «Вільного козацтва». Розглянуто початок, хід і наслідки миколаївського повстання проти німецько-австрійських військ 22–24 березня 1918 р., спровокованого на суднобудівних заводах більшовиками. Наслідки повстання полягали для більшовиків – у піднесенні авторитету серед містян, для німців – в отриманні повного контролю над містом й можливості безперешкодно вивозити зернові, для Центральної Ради – у втраті впливу й популярності в Миколаєві. Розглянуто роботу комісії Центральної Ради в Миколаєві, яка розслідувала причини повстання та з'ясовувала стосунки між міськими органами влади й німецьким командуванням, та делегації гласних Миколаївської міської думи в уряді Центральної Ради у квітні 1918 р.

Ключові слова: Миколаїв; Центральна Рада; Олександр Рожанський; Борис Брояківський; Володимир Костенко; Ян Ряппо; Олександр Зима; Миколаївська Рада об'єднаних українських організацій; Миколаївська Рада робітничих і військових депутатів; демократична Миколаївська міська дума; повстання у Миколаєві 1918 року; Український бюлетень; Українська газета.

2017 р. Україна відзначає 100-річчя з дня створення Центральної Ради, організації заснованої для об'єднання і координації українського національно-визвольного руху; котра трансформувалася в парламент, у результаті діяльності якого на карті світу на початку ХХ ст. з'явилася Українська Народна Республіка. Для історії період Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918) – лише мить, але вона багатюща на безліч подій і діючих осіб. Цей неоднозначний період в історії України досі в достатній мірі не вивчений і не осмислений. Зокрема, серед миколаївських науковців історії Миколаєва у період Центральної Ради присвятили свої дослідження лише троє вчених: В. П. Шкварець, В. А. Пархоменко та О. В. Госпо-

даренко [1]. Історики і суспільство від відвертого захоплення Центральною Радою і її діячами на початку 1990-х років (тоді це було пов'язано зі здобуттям довгоочікуваної Незалежності) сьогодні перейшли до їх критичної оцінки, аналізу помилок і вилучення історичних уроків. Завдяки саме такому, критичному, підходу, сливає історична правда. Автор цієї статті підійшла до вивчення теми навіть не стільки з критичних, скільки з нігілістичних позицій. По-перше, досить сумнівним здавався той факт, що в Миколаєві з його переважно російсько-єврейським населенням підтримали б Українську Центральну Раду (на 1916 р. 66 % населення становили росіяни, 19,5 % – євреї, 8,5 % – українці, 2,8 % – поляки). По-друге, так істо-

рично склалося, що Миколаїв, перш за все в економіці, був більше пов'язаний з Петербургом (Петроградом), ніж з Києвом (на початку ХХ ст. навіть не існувало прямого залізничного сполучення Миколаїв–Київ). Такий початок дослідження став вельми корисним, позаяк автор ретельно вивчала документи в державному архіві Миколаївської області, Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, а також в Державній науковій архівній бібліотеці. В результаті були отримані відповіді на багато, хоча і не на всі питання. Одним з них було питання: хто представляв Миколаїв в Центральній Раді. Отже, в цій статті автор зосередилася не лише на історії Миколаєва періоду Центральної Ради, а й на долі єдиного члена в складі Центральної Ради від цього міста.

В лютому 1917 р. у Миколаєві, знесиленому Першою світовою війною, з ентузіазмом зустріли звістку про падіння монархії в Петрограді. Комісар Тимчасового уряду Іван Туляков, виступаючи в Миколаївській міській думі, обіцяв, що «під променями сонця Росії відтепер буде тепло всім...» [2]. 13 серпня 1917 р. у Миколаєві обрано демократичну міську думу. Зі 157 тис. містян у списки виборців внесено 110 тис., хоча через малу кількість виборчих дільниць проголосувати вдалося лише 57 тис. виборців. З 102 гласних думи 63 представляли партію есерів (соціалістів-революціонерів), 15 – соціал-демократів, 9 – єврейську громаду, 5 – партію Народної Свободи, 3 – Союз домовласників, по одному – інші політичні партії і громадські організації [3]. Соціал-демократи в Миколаєві були представлені двома партіями з діаметрально протилежними програмами: Українською соціал-демократичною робітничою партією (УСДРП) і Російською соціал-демократичною робітничою партією (РСДРП), яка, в свою чергу, поділялася на помірних меншовиків і радикальних більшовиків. 1 вересня 1917 р. міський голова Володимир Полієвкович Костенко направив Тимчасовому урядові вітальну телеграму [4]. Однак, у зв'язку з більшовицьким переворотом в Петрограді, надії на демократичні зміни в Миколаєві невдовзі згасли і 27 жовтня 1917 р. на екстремному засіданні Дума засудила бездіяльність Тимчасового уряду і більшовицький переворот [5].

Раніше, 23 квітня 1917 р., в Миколаєві була створена Рада робітничих і військових депутатів (збори відбулися в театрі Шеффера на вул. Адміральській), в якому провідну роль відігравали представники партій есерів і соціал-демократів. Головою Ради став Ян Петрович Ряппо, тоді він ще належав до есерівської партії. У той же день в Миколаєві (в цирку Шеффера на вул. Мала Морська) відбулося Українське Віче, скликане миколаївським Українським організаційним комітетом. На зборах прозвучали доповіді представників товариства «Просвіта» Бориса Вікторовича Брояківського (есер, інженер заводу «Наваль») і Олександра Олександровича Зими (есер, технік заводу «Наваль») [6]. Брояківській звітував про свою участь в роботі Всеукраїнського національного конгресу (Українського національного з'їзду), що відбувся в Києві 6–8 квітня 1917 р. Важливо зазначити, що в перший день роботи конгресу Брояківській від імені

миколаївської «Просвіти» виголосив вітальну промову. Про це повідомлялося на першій сторінці офіційного видання «Вісті з Української Центральної Ради у Києві» [7]. У третій день роботи конгресу Михайло Грушевський закликав делегатів від сільських, волосних, повітових та губернських організацій обрати своїх представників до Центральної Ради. Незабаром до Миколаєва прийшла телеграма: «22–23 квітня відбуються Загальні збори Центральної Ради. Запросіть приїхати обраних від Вас. Грушевський. Бойко. Педагогічний музей». На цій телеграмі Брояківській і Зима записали свою відповідь: «Дивуємося телеграмі, бо Миколаєву місця в Центральній Раді не дано» [8]. Чи можливо, що на відносини Центральної Ради і Миколаєва, представленого на Всеукраїнському національному конгресі членом миколаївської «Просвіти» міг вплинути старий конфлікт між Михайлом Грушевським і Миколою Аркасом? Ще в 1990 р. доктор історичних наук Віталій Сарбей на сторінках «Українського історичного журналу» в деталях описав цей конфлікт, що в кінцевому рахунку призвів до смерті Аркаса і видавця його «Історії України-Руси» Василя Доманицького. Тоді Грушевський звинуватив Аркаса в проросійській концепції історії України, причиною була елементарна заздрість ученого до успіху книги дилетанта [9].

Хоча до складу Центральної Ради не потрапив жоден представник від Миколаївського товариства «Просвіта», 20 червня 1917 р. на спільному зібранні миколаївського Українського організаційного комітету й просвітян розглянуто 1-й Універсал Центральної Ради. 6 серпня 1917 р. на загальному зібранні товариства «Просвіта» схвалено резолюцію, в якій зазначено таке: [пункт 8] «Своїм Тимчасовим Урядом на Україні вважаємо тільки УКРАЇНСЬКУ ЦЕНТРАЛЬНУ РАДУ, її виконавчому органіві – Генеральному Секретаріату – цілком доручаємо керування нашим краєм, не вважаючи ні на які наслідки переговорів з Центральним Правительством, і тільки розпорядженню цього Секретаріату підлягаємо» [10]. Ймовірно, що Миколаївську раду об'єднаних українських організацій створено наприкінці квітня 1917 р., хоча повідомлення про її заснування газета «Известия Николаевского совета рабочих и военных депутатов» опублікувала лише 25 жовтня 1917 р. Однак до цієї дати Рада вже діяла, позаяк в архівах збереглися її документи з більш ранніми датами.

Складається таке враження, що 1-й і 2-й Універсали Центральної Ради не були помічені громадськістю Миколаєва, хіба що в Раді робітничих і військових депутатів стала формуватися невелика українська фракція [11]. Після публікації 3-го Універсалу, 10 листопада 1917 р. Миколаївська рада об'єднаних українських організацій (в 1917 р. розміщувалася за адресою вул. Московська, 3; 1918 р. – за адресою вул. Таврійська, 46) закликала Миколаївську міську думу, Раду робітничих і військових депутатів, Революційний штаб, солдат і матросів, офіцерство, городян підтримати Верховний крайовий орган Української демократичної республіки – Центральну Раду [12]. У державному архіві Миколаївської області збереглися свідоцтва про визнання Центральної Ради щонай-

менше на 14 різних зборах, котрі відбулися на заводі «Руссуд», у військових частинах, на кораблях, залізничній станції «Миколаїв», у поштово-телеграфному управлінні, в Союзі службовців Миколаївського міського громадського самоуправління, Миколаївській організації УСДРП і т. д. [13]. Це, звичайно, не означало загального визнання Центральної Ради в Миколаєві: 6 грудня 1917 р. вкрай негативну резолюцію по відношенню до Ради схвалили представники Червоної гвардії: «Геть угодовську Раду, що йде з капіталістами. Збори протестують проти надсилання військових частин узагалі й зокрема до Миколаєва для встановлення порядку каральним способом, так як з перших днів революції миколаївські пролетарські організації з гідністю охороняють цей порядок» [14]. Разом з тим, слід підкреслити, що Рада робітничих і військових депутатів, яка розглядала питання про ставлення до Центральної Ради 14 листопада 1917 р. [15], і Миколаївська міська дума, що приділила цьому питанню увагу 15 листопада 1917 р. [16], в своїх резолюціях визнали Центральну Раду як крайову владу, висловивши їй повну довіру. І в Раді, і в Думі проєктів резолюцій пропонувалося кілька, тому слід звертати увагу на результати голосування по них. Важливо відзначити позицію єврейської фракції Думи: Мендель Левін та Ілля Рабинович вітали відродження української державності, підкресливши, що в 3-му Універсалі вперше гарантувалися права національних меншин.

Немає можливості приділити увагу всім відтінкам прийнятих резолюцій, але і не можна пропустити питання про можливі причини позитивного ставлення до Центральної Ради з боку Ради робітничих і військових депутатів і Миколаївської міської думи. Вище вже зазначено, що як у Раді, так і в Думі у більшості були представники партій есерів (УСПР) і соціал-демократичного блоку (УСДРП і РСДРП). Причому, в основній масі це були одні й ті ж особи. Наприклад, міський голова Володимир Костенко був членом партії есерів, входив і до складу Ради робітничих і військових депутатів (від робітників) і, звичайно ж, в Думу. Аналогічно Ян Ряппо – член партії есерів, голова Ради робітничих і військових депутатів і гласний Миколаївської міської думи. Борис Брояківський – член партії есерів, співпрацював з Радою робітничих і військових депутатів, гласний Миколаївської міської думи, член «Просвіти» і перший голова Українського організаційного комітету. Таких прикладів можна навести досить багато і по УСДРП. У Центральній Раді більшість також було представлено членами УСПР і УСДРП. До УСДРП належали Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Дмитро Антонович, Михайло Ткаченко, Борис Мартос, Микола Ковальський; есерами були Микола Стасюк, Павло Христюк, Всеволод Голубович. До есерів примикав сам Михайло Грушевський. Ймовірно, саме партійна приналежність вплинула на те, що миколаївські Дума і Рада висловили свою підтримку Центральній Раді. Проте не можна знімати з шальки терезів візит Дмитра Антоновича до Миколаєва, який відбувся в перших числах листопада 1917 р., якраз напередодні розгляду питання про ставлення до Центральної Ради в Думі і в Раді. Антонович не тільки вивчав в Миколаєві перс-

пективи українізації Чорноморського флоту, а й пообіцяв органам місцевого самоуправління всіляку підтримку з боку Центральної Ради, в т. ч. й фінансову [17]. А на той час економічна й фінансова криза в Миколаєві була вже в повному розпалі. На жаль, Антонович, очоливши Генеральний Секретаріат морських справ, опосередковано зіграв негативну роль у долі Миколаєва і Чорноморського флоту. Про це вже в Варшаві в 1935 р. згадував його ад'ютант Святослав Шрамченко. Власне, і сам Антонович здивовано відреагував на вибір його кандидатури Морський Радою. У своєму звіті перед Центральною Радою він зробив наголос на Одесі, а про Миколаїв, зустрічі з його півекіпажем і про морську справу говорив мало. Антонович уважав, що Україні потрібен тільки флот берегової охорони, інші кораблі слід демобілізувати і передати торговельному флоту. У «Тимчасовому законопроекті про флот Української Народної Республіки» Україна проголосила себе спадкоємицею Чорноморського флоту Російської імперії, але розглядала його виключно в контексті мирних торгових відносин, що в умовах війни було неприйнятно. Шрамченко дорікав Антоновичу за звільнення військових моряків, які висловлювали бажання послужити Україні. Він назвав період роботи Морського міністерства під керівництвом Антоновича «руйнацією флоту згори» [18].

Розглядаючи вищевикладене, ми підійшли до головного питання: хто ж представляв Миколаїв в Центральній Раді, якщо це не був представник миколаївської «Просвіти» або Миколаївської ради об'єднаних українських організацій. До листопада 1917 р. склад Центральної Ради переформатувався вже тричі. Вивчаючи документи державного архіву Миколаївської області, автор звернула увагу на маленьку замітку в газеті «Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов» від 11 листопада 1917 р. № 158: «Українська Центральна Рада комплектувалася в кілька прийомів. Зародкове ядро її склав з'їзд усіх українських організацій на початку квітня. Потім основну масу послідовно влили всеукраїнські з'їзди: військовий, селянський і робітничий. Нарешті після затвердження її Тимчасовим Урядом 30 відсотків її складу дали Ради робітничих, військових і селянських депутатів, в тому числі від Миколаївського Ради тов. Рожанський» [20]. Це прізвище не давало спокою автору, доки біографія Олександра Йосиповича Рожанського не була відновлена до деталей.

У списках членів Центральної Ради, опублікованих в офіційному виданні «Вісті з Української Центральної Ради», Олександр Рожанський числиться під номером 603 в групі представників «від національних меншостей» [20]. Це дало автору привід думати про його єврейське походження, однак Рожанський – ймовірно українець. «Ймовірно» – тому що в своїй автобіографії та особистому листку з обліку кадрів він кілька разів змінює національність: то – росіянин, то – українець, тож невідомою залишається його справжня національна ознака. У різних документах він вказує на різну партійну приналежність, то він член УСДРП, а то – РСДРП, а в одному з документів узагалі записався безпартійним. І головне, в особистих документах

Рожанського ніде не вказано на його членство в Центральній Раді [21].

Чому Миколаїв прислав до Центральної Ради члена Ради робітничих і військових депутатів? Відповідь – проста. Тому що в Миколаєві Центральна Рада сприймалася як вищий орган рад робітничих і військових депутатів, навіть політиками-українцями. Так було доки в Раді робітничих і військових депутатів більшість не стала належати більшовикам. Підтвер-

дженням цього є виступ Брояківського на вищезгаданому засіданні Ради з приводу розгляду питання про ставлення до Центральної Ради 14 листопада 1917 р., в якому він заявив: «...Центральна Рада, складена в більшості з соціалістів, фактично є центральним комітетом Рад робітничих і військових депутатів. Генеральний Секретаріат – однорідне соціалістичне Міністерство...»[22].

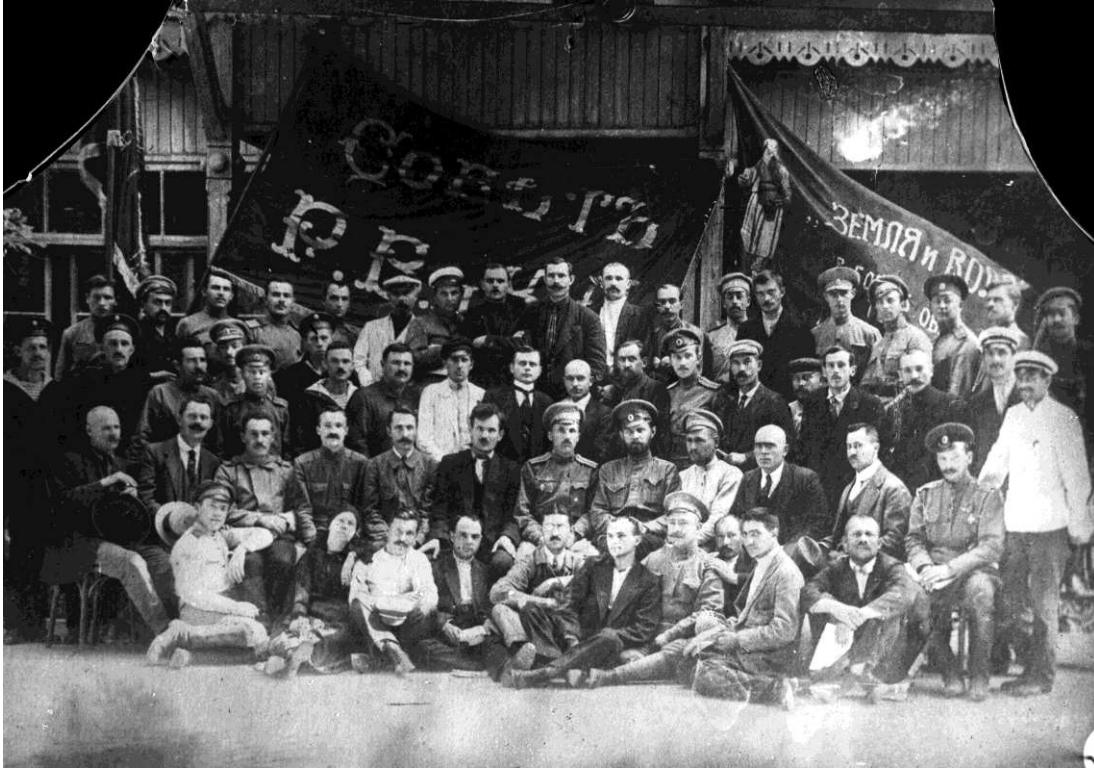

Рис. 1. Перший склад Ради робітничих і військових депутатів міста Миколаєва, яким була прийнята резолюція про визнання Української Центральної Ради.

У центрі – голова Ради Ян Ряппо (сидить у другому ряду, у військовій формі).

Ймовірно, поряд із ним у цивільному – міський голова Володимир Костенко.

Інших членів Ради ідентифікувати на фото поки не вдалося. Травень–серпень 1917 р.

Негатив на склі зберігається в Державному архіві Миколаївської області.

Публікується вперше.

Олександр Рожанський народився 16 листопада 1883 р. в місті Прилуки Полтавської губернії, навчався в місцевому училищі. У 1901–1903 рр. служив у 175-му Батуринському полку, з 1904 р. учителював у селі Оханькі Прилуцького повіту. У 1904 р. Рожанський вступив до УСДРП, заснував учительський комітет і наступного року за збройний опір поліції потрапив під арешт. У 1906–1907 рр. відбував строк у Полтавських арештантських ротах, а після був висланий до Тобольської губернії на 3 роки. У Миколаєві Рожанський з'являється в жовтні 1911 р. і влаштується на суднобудівний завод «Наваль». Але в травні 1912 р. його знову заарештовують і висилають до Кременчука під нагляд поліції на 2 роки. Незабаром він повертається до Миколаєва і знову працює на суднобудівному заводі «Наваль» [23]. З моменту створення в Миколаєві Громадського комітету (або Комітету громадської безпеки) Рожанський стає його

членом і відряджається на нараду чиновників морського відомства для вирішення питання про довибори в комітет [24]. Він також стає членом виконавчого комітету та військової комісії Ради робітничих і військових депутатів (від робітників) [25], бере активну участь в роботі Губернського селянського з'їзду, що проходив в Миколаєві 30 квітня – 4 травня 1917 р. [26]. З 10 травня 1917 р. бере участь в роботі обласного з'їзду Рад робітничих і військових депутатів в Одесі [27]. 21 вересня 1917 р. у складі миколаївської делегації він відправляється в Петроград для вирішення питання про надання підтримки миколаївським заводам у будівництві суден комерційного флоту, вагонів і паровозів [28]. У жовтні 1917 р. Рожанський виступає проти 30-відсоткового скорочення робітників і службовців на заводі «Наваль». 16 жовтня 1917 р. в Раді робітничих і військових депутатів пройшли перевибори. Тоді до складу Ради вперше потрапили

більшовики, а саме майбутній голова Ради народних комісарів Олександр Зимак (не плутати з Олександром Зимою). Рожанський знову став членом Ради як представник партії соціал-демократів (об'єднаної УСДРП і РСДРП) [29]. У жовтні 1917 р. Рожанський став героєм курйозного сюжету. Справа в тому, що ще в квітні – на початку травня 1917 р. у Раді робітничих і військових депутатів була створена судово-слідча секція, що складалася з двох комісій: власне слідчої та архівної. В архівній комісії були сконцентровані документи канцелярії Миколаївського військового губернатора і Миколаївського градоначальника, жандармського управління і охоронного відділення. Члени комісії виявляли в архівних документах інформацію про злочинні з точки зору народно-революційної влади дії царської адміністрації, про членів Союзу російського народу, інші монархічні організації та про людей, які свого часу внесли пожертви до фондів їх підтримки. Списки цих осіб публікувалися на сторінках газети «Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов». Слідча комісія розбирала конфлікти і займалася реквізицією. Ймовірно, для підтримки діяльності секції й були створені загони швидкого реагування, завдання яких нібито полягало в охороні революційного порядку. Насправді вояки з «летючих загонів» стали персональними охоронцями деяких членів Ради робітничих і військових депутатів. Особливе обурення більш-менш заможних громадян викликали дії «летючих загонів» із реквізиції майна. 6 жовтня 1917 р. Рожанський разом із «летючим загonom» виїхали до Вознесенська для ліквідації заворушень на винному складі. Звідти деякі члени загону повернулися п'яними, а Порфирій Галевка влаштував дебош. Навіть реквізований кулемет і заарештований були забуті на катері. Начальник загону Гнат Шабалов, який не знав про поїздку, різко висловився на адресу Рожанського. За рішенням Ради робітничих і військових депутатів від 29 листопада 1917 р. «летючий загін» розформовано, вояків відправлено до їх військових частин із виплатою по 25 руб. кожному. Але конфлікт тривав: «летючий загін» відмовився здавати особисту зброю, так як протягом восьми місяців він нібито боровся зі злочинними елементами, і тепер життя його членів виявилось під загрозою. Галевка закликав у свої захисники Рожанського, але Рада залишила своє рішення без змін [30].

Грудень 1917 р. у Миколаєві відзначений протистоянням між українськими політичними силами і більшовиками, що відбувалося на тлі страшної фінансово-економічної кризи в місті та війни, що почалася між більшовицькою Росією та Україною. Навіть Ян Ряппо відзначив цей факт у своїх спогадах: «Боротьба відбувалася по суті вже не з тими, в чітких руках формально була влада, тобто ні з міською думою і не з фракцією об'єднаних соціал-демократів і, звичайно, не з Революційним штабом, а з українцями, які опинилися, завдяки деяким військовим частинам (Чорноморському артилерійському дивізіону й ін.), Універсалу Центральної Ради і спробам десятків двох українців на арені боротьби протягом грудня місяця» [31].

3 грудня 1917 р. об 11-й ранку в Миколаєві відбулося свято прилюдного оголошення 3-го Універсалу

Центральної Ради. Брояківський на паперті церкви прочитав його, а серед наговпу майорили жовто-блакитні прапори [32]. 4 грудня 1917 р. у Києві відбувся Всеукраїнський з'їзд робітничих, солдатських і селянських депутатів, на який крім заявлених 500 делегатів прибуло ще близько 2 тис. самовисуванців, ніби від селян чи «українського війська». Того ж дня В. І. Ленін та Л. Троцький надіслали ультиматум Раді народних комісарів Центральної Раді, в якому звинуватили її в дезорганізації загального фронту, роззброєнні Червоної гвардії, наданні підтримки війську Каледіна в просуванні на Дон і Кубань та в перешкоджанні проходженню радянських військ, що йшли на боротьбу з каледінцями. Генеральний секретаріат Центральної Ради наступного дня відкинув усі звинувачення, заявивши, що роззброєні великоро-сійські солдати мають можливість безперешкодно виїхати за межі України; більшовицькі частини самі покинули позиції, дезорганізувавши фронт, і за цих умов українське військо не можуть самотужки охороняти всю величезну лінію фронту, тому вони передислоковані з Північного та Західного фронтів на Південно-Західний і Румунський фронти; кожна нація має право на самовизначення, тому накидати Великої Росії, Дону, Уралу, Сибіру, Бессарабії своє розуміння політичного управління, як це робить Рада народних комісарів, український уряд не буде; в Українській Народній Республіці не можуть існувати неукраїнські збройні формування, тому з метою уникнення братовбивчої війни Раді народних комісарів пропонувалося відкликати більшовицькі полки з України. Ультиматум Раді народних комісарів і відповідь Центральної Ради було опубліковано в Миколаєві в газеті «Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов» [33].

Отже, 6 грудня 1917 р. Україна фактично опинилася у стані війни з Росією. Російська Рада народних комісарів створила Південний революційний фронт на чолі з В. Антоновим-Овсієнко та М. Муравйовим. Пробільшовицька частина делегатів Всеукраїнського з'їзду робітничих, солдатських і селянських депутатів перебралася з Києва до Харкова та провела новий з'їзд, на якому 12 грудня 1918 р. оголосила про розпуск Центральної Ради й створення Української Народної Республіки Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів у складі Росії (УНРС). 16 грудня 1917 р. близько 7-ої години ранку біля будівлі Миколаївського відділення Державного банку стався збройний конфлікт між гайдамаками і більшовиками. Гайдамаки обстріляли автомобіль, що перевозив зброю більшовиків. В перестрілках загинуло кілька людей, у т. ч. водій автомобіля начальника міліції. Напруга між ворогуючими сторонами була такою, що справа майже дійшла до оголошення в Миколаєві воєнного стану. О 5-й вечора цього ж дня в штабі гайдамаків зібралися представники військових українських частин, Військово-революційного комітету, Революційного штабу, Ради робітничих і військових депутатів, різних партій. Майже три години вони сперечалися між собою. Для з'ясування ситуації і примирення була створена комісія в складі (від українців) Гаврилук, Никоненко, Брояківській, Гриневич, Зима, (від нейтральних) Рожанський, Гіль, українсь-

кий комендант Миколаєва Євтушевский. Комісія мала зібратися в кабінеті міського голови В. П. Костенка об 11-й вечора й знайти ґрунт для примирення [34].

Причиною конфлікту було наполягання українських організацій на перегляді складу заснованого в листопаді 1917 р. Революційного штабу та включення до нього більшого числа членів від українських організацій. Підставою для цього «українці» вважали широке розгортання українського руху в місті. Думки, висловлені гласними Думи на засіданні 18 грудня 1917 р., із цього приводу були неоднозначні. Наприклад, гласний Абрам Рахманович сказав, що на заводі «Наваль» в усіх цехах відбулися мітинги, на яких «українці зовсім не користуються успіхом, не кажучи про гайдамаків...». Я. П. Ряппо вдався до захисту Центральної Ради: «Вони говорять, що Українська Рада буржуазна і навіть контрреволюційна. Тим часом Рада на $\frac{3}{4}$ складається з селян і буржуазною її назвати не можна, вона може бути недостатньо революційною, щоб перевернути все догори дном ... На з'їзді Рад селяни говорили, що вони візьмуть вила, сокири й покладуть голови і не дадуть жодного фунта хліба Великої Росії, якщо на Україну будуть послані більшовицькі війська. Правда, були голоси на з'їзді, що проти України йдуть не великоросійські війська, а Рада народних комісарів. У боротьбі з Радою народних комісарів об'єднуються буржуазія й демократія і ця боротьба завдасть остаточного удару революції». Миколаївська міська дума вирішила створити власну комісію для ліквідації наслідків зіткнення між українцями і більшовиками, а «владу в місті організувати [на паритетних засадах] в складі»: 6 – від українців, 6 – від більшовиків, 3 – від Думи, 3 – від Ради лівої течії. Від Думи делегувати В. П. Костенка, Я. П. Ряппо і І. К. Шабалова [35].

4–6 січня 1918 р. у Миколаєві відбулися чергові перевибори до Ради робітничих і військових депутатів. Українські політичні сили, висловлюючи свій протест проти більшовиків, від участі в цих виборах відмовилися. 7 січня 1918 р. були оголошені результати виборів: в новому складі Ради 45 % місць належала більшовикам, 15 % – прилеглим до них лівим есерам (на той час есери вже розкололися на два ворогуючих крила – лівих і правих) [36]. Цей результат дав привід більшовикам заявити про свою більшість в Раді, проте навряд чи ці вибори, які проходили без участі найбільш активної в ті місяці української політичної сили, можна вважати легітимними. В опозиції знаходилося праве крило есерів і соціал-демократи (об'єднані), які отримали 40 % місць. Газета «Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов» назвала відмову українських політичних сил в Миколаєві від виборів до складу Ради робітничих і військових депутатів великою політичною помилкою і розколом української демократії в той момент, коли необхідно було згуртуватися перед наступом більшовицьких військ [37].

Однак отримання більшості в Раді ще не означало встановлення більшовицької влади в Миколаєві 13–14 січня 1918 р., як на те вказувала радянська історіо-

графія (14 січня в Раді було прийнято резолюцію більшовиків про «повний перехід влади в руки Ради робітничих і військових депутатів», з 209 присутніх за неї проголосувало 129 осіб [38]). У місті було ще дві сили, здатні до влади. Якщо Миколаївська міська дума під час боротьби між українцями та більшовиками дещо відійшла на задній план, то подальший аналіз подій в Миколаєві цілком доводить, що висновок радянської історіографії все одно є міфотворчістю. В середині січня 1918 р. перевага українських політичних сил в Миколаєві зберігалася. Між ними і більшовиками тривало протистояння. Брояківській в газеті «Голос труда» опублікував відозву на дії більшовиків в Іваново-Вознесенську. Відозва дискредитувала політику диктатури пролетаріату. Більшовики зажадали арешту Брояківського і закриття друкарні «Голоса труда». Рожанський бачив провину Брояківського лише в тому, що той підписав відгук від імені «групи незалежних більшовиків». Цей крок уважали провокацією. В іншому за логікою Рожанського виходило, що все зазначене у відозві з приводу масових розстрілів і голоду робітників Іваново-Вознесенська – правда. За такі думки сам Рожанський піддався нападкам більшовиків, але для арешту впливового місцевого політика Брояківського у них не вистачило сил [39].

17 січня 1918 р. в Миколаєві відбулася демонстрація прихильників Центральної Ради. Гайдамаки вигукували гасло «Геть Ради, хай живе Міська Дума!» [40]. Це гасло цілком зрозуміле, позаяк Миколаївська міська дума зберігала вірність Центральній Раді і холодно поставилася до більшовиків. У цей день Олександр Зима повідомив в Думі про прийняття Центральною Радою 4-го Універсалу, який проголошував Незалежність України [41]. 3 18 січня 1918 р. Миколаївська рада об'єднаних українських організацій почала випускати своє офіційне видання «Український бюлетень». На першій сторінці був надрукований 4-й Універсал, сповіщалося про намір вести мирні переговори з Німеччиною, а також викладалися основні пункти політичної програми Центральної Ради. Миколаївський український військово-революційний штаб через «Український бюлетень» звернувся до населення Миколаєва: «Український військово-революційний штаб міста Миколаєва доводить до загального відома, що ним вживаються і будуть вживатися всі заходи з охорони всіх державних органів Незалежної Української Народної Республіки від всяких замахів на захоплення від кого б такі зловмисні дії не виходили. Всі завоювання революції, всі цивільні свободи, всі права виборних громадських, революційно-демократичних організацій будуть охоронятися всіма засобами. Спокій і революційний порядок будуть забезпечені. Ніякого посягання на верховні права уряду незалежної Української Народної Республіки допущено не буде. Всі істинно демократичні верстви населення, всі чесні і свідомі громадяни повинні об'єднатися на зазначених підставах навколо своїх демократичних організацій і разом з Українським революційним штабом захищати справу революції і незалежну Українську Народну Республіку» [42].

Рис. 2. Перше число офіційного видання Миколаївської ради об'єднаних українських організацій від 18 січня 1918 р. – «Український бюлетень». Виявлено автором у фондах Державної наукової архівної бібліотеки.

3 19 січня 1918 р. у Миколаєві вже друкувалася «Українська газета». Передовиця цієї газети під назвою «Наші завдання і тактика» доводила до всіх містян російською мовою позицію українських політичних сил: «Пройшовши історичні часи революції від початку до останнього етапу – 4-го Універсалу, який проголосив Україну незалежною Народною Республікою, українська демократія і в цей важкий момент зі своїх позицій не зійде – вона буде перемагати або гинути, але революційних позицій ворогам її не здавати» [43]. 19 січня 1918 р. Миколаївська рада об'єднаних українських організацій і Українська військова рада провели спільне засідання, на порядку денному якого були питання про 4-й Універсал,

об'єднання обох рад і оренду підприємства «Трудовая газета» для створення власної друкарні [44]. 20 січня 1918 р. Український військово-революційний штаб в «Українській газеті» сповістив про те, що залізниця, пошта, телеграф, телефон, військові склади охороняються українськими військами. Декрети Леніна і Троцького ніякої сили в Миколаєві не мають, оскільки місто розташоване в межах незалежної Української Республіки [45]. 21 січня 1918 р. військовий комісар українських військ Миколаївського гарнізону К. Бойчук через місцеву пресу повідомив про створення Революційного українського штабу: «3 причини грізного моменту, що його переживає Українська Народна Республіка, коли вороги республіки і революції

всюди намагаються замість порядку революційного внести розвал і анархію, в Миколаєві для охорони революції, прав Українського народу і Української Республіки створено на цей тривожний і грізний момент орган найвищої Української влади – Революційний Український Штаб, розпорядження якого є закон для всіх українських військ і для всіх громадян Української Республіки в Миколаєві. Доводячи про це до відома військ українського Миколаївського гарнізону, додаю, що входжу в Український Революційний Штаб

повноправним членом виконувати його постанови і закликаю всі українські війська дружно і вірно стати на захист рідної землі, на охорону революції від усяких замахів, на підтримку слави і честі українських військ під верховним керівництвом Українського революційного штабу міста Миколаєва». Цього ж дня К. Бойчук оголосив про запис до загонів «Вільного козацтва». Запис здійснювався в будівлі Української військової ради за адресою вул. Таврійська, 48 [46].

Рис. 3. Перше число офіційного видання Миколаївської ради об'єднаних українських організацій від 19 січня 1918 р. – «Українська газета». Виявлено автором у фондах Державної наукової архівної бібліотеки.

21–25 січня 1918 р. в Миколаєві проходили вибори до Українських Установчих Зборів, які так ніколи й не було скликано. Газета «Пролетарское знамя» [друкований орган Миколаївського комітету РСДРП] навела такі результати цих виборів: із 40 тис. осіб, унесених до списків, проголосувало 17894 виборця, тобто 44,7 %; більшість голосів отримали більшовики – 5208 (29 %), на другому місці були ліві есери – 1409 (8 %) [47]. З приводу цих виборів Дмитро Дорошенко 1925 р. писав в своїй «Історії України 1917–1923 рр.»: «проведені в самому розпалі більшовицьких настроїв, з уживанням крайнє демагогічних способів, вибори там, де вони відбувалися, дали повну перевагу більшовицьких і есерівських елементів... По повероті до Києва Центр[альна] Рада постановила провести вибори там, де вони ще не відбулися, а днем скликання Установчих Зборів визначила 12 травня 1918 р. Укра-

їнські есефи [соціал-федералісти] і самостійники дуже різко виступили проти скликання Зборів на основі старих виборів, мотивуючи тим, що вибори відбулися в ненормальних умовах і що, таким чином, вибрані депутати не відповідають волі населення. Але Мала Рада на засіданні 11 квітня признала вибори дійсними – більшістю голосів українських та російських есерів, меншовиків і всіх жидівських фракцій проти голосів есефів, самос-тійників і польської демократичної централі» [48]. Відтак фактично Центральна Рада власноруч ствердила перемогу більшовиків на виборах до Українських Установчих Зборів.

22 січня 1918 р. у Миколаєві відбулося чергове зіткнення між українськими військовими частинами і червоноармійцями, під час якого загинув начальник Червоної гвардії Золотухін. Причиною зіткнення стало захоплення червоноармійцями зброї 4-ої українсь-

кої сотні Запорізького полку, надісланого до Миколаєва за розпорядженням Центральної Ради для охорони державних установ. У відповідь запорожці напали на підводи, що перевозили зброю червоногвардійців. У ліквідації конфлікту брали участь гласний Миколаївської міської думи Мойсей Макотинській і Олександр Рожанський. Почувши звістку про те, що Центральна Рада через наступ більшовиків залишила Київ, українці зрозуміли, що не мають шансів на успіх в переговорах і погодилися здати зброю [49]. Отже, не 13–14 січня (як вважалося раніше в радянській історіографії), а 24 січня 1918 р. (день припинення стрільби і удаваного настання перемир'я) можна вважати датою першого встановлення в Миколаєві більшовицької влади.

Однак і цю дату автор ставить під сумнів, оскільки Миколаївська міська дума в засіданні 7 лютого 1918 р. висловила протест на будь-яке можливе втручання комісарів в справи органів місцевого самоуправління. В. П. Костенко говорив про те, що від початку обрання демократичної міської думи, нею встановлено тісні взаємовідносини з Радою робітничих і військових депутатів. У грудні – січні 1918 р., під час розпалу боротьби між українцями й більшовиками, дума зберігала нейтралітет, а коли в місті ствердилася влада народних комісарів, думі «так чи інакше доводиться висловити свою позицію». Дума заявила про те, що нормальний розвиток демократичних установ зупинено жовтневим переворотом, який висунув замість загального виборчого права ідею диктатури, що вилася в організацію уряду народних комісарів в центрі і його органів на місцях. Тому дума «змушена встановити певний контакт» з Радою народних комісарів, але вона вимагає гарантій збереження всієї повноти її функцій і невтручання в її діяльність комісарів [51]. Така позиція Думи зумовлена небезпідставними страхами гласних Олександра Паршикова і Абрама Білика, котрі побували в Москві на 3'їзді місцевих і земських самоврядувань. Білик, виступаючи в Думі, повідомив колегам: «нова влада всюди діє одним способом – через насильство; зневажаються права міських і земських самоврядувань, доля яких залежить від того, чи є у більшовиків достатня фізична сила для повного розгрому органів, обраних на основі загального виборчого права. На думку більшості з'їзду, влада, яка спирається на багнети, зводить напівцець всі завоювання свободи, довго протриматися не може...». Він вказав на систему терору, яка застосовувалася більшовиками до всіх інакомислячих, нагадав про ліквідацію Центрального комітету партії есерів, про закриття соціалістичної преси, про розстріл мирних демонстрацій і розгін Всеросійських Установчих Зборів. Мабуть, з гласних Думи один Ян Ряппо продемонстрував своє лояльне ставлення до більшовиків. З приводу його висловлювань міський голова Костенко зауважив, що той, тільки щойно вступив у комісари, а вже відчув смак влади і став на точку зору чисто бюрократичного контролю, якого Дума не може допустити. Ряппо, котрий в Раді народних комісарів взяв на себе відповідальність за питання освіти, відповів: «такий контроль вже фактично існує, і невизнання

його є лише красивим жестом» [51]. У 1920 р. Ян Ряппо став членом ВКП (б).

Ще далі відстрочити дату встановлення більшовицької влади в Миколаєві дозволяє факт публікації в пресі оголошення про створення Ради народних комісарів – 18 лютого 1918 р. Цей орган був сформований не лише з більшовиків і їхніх прибічників – лівих есерів, а й з соціал-демократів. Олександр Рожанський став у ньому комісаром з національних питань [52].

У лютому 1918 р. економічна криза в Миколаєві набрала розмірів справжньої глобальної катастрофи. Місцеве самоврядування вичерпало всі можливі фінансові джерела. 9 січня 1918 р. міський голова Костенко їздив до Києва для пошуку грошей в Центральній Раді, але обіцяну позику в 1 млн. 200 тис. руб. Рада так і не надала [53]. 11 січня 1918 р. Костенко дав інтерв'ю газеті «Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов», в якому намалював перспективи економічної трагедії, що чекала на Миколаїв. «Великі суднобудівні і військові заводи, які мають до 25 тис. чоловік робітників, споживають на ринку різних продуктів ще на 10 млн. самі не даючи взамін нічого цінного. Їхні вироби: міноносці, підводні човни, башти, турбіни, снаряди не купують ні в Новому Бузі, ні у Вознесенську, ні в інших прилеглих пунктах, що живлять Миколаїв. Заводи з'їдять місто і потім повинні будуть закритися. З листопада місяця вдалося підтримати заводи за рахунок запасів Державного банку. Однак, позаяк політична криза затягнулася і їй не видно кінця, то цей спосіб підтримки заводів в подальшому загрожує загибеллю всьому місту і не вирішує питання, а лише відкладає закриття заводів на 2–3 тижні, поки не будуть вичерпані до дна всі каси банків. Очевидно, що таке місто як Миколаїв, не може винести на собі настільки непосильний тягар, як субсидування великих місцевих заводів. Власне кажучи, весь Миколаїв є великим робітничим селищем, за час війни інші джерела його існування, такі як хлібна та експортна торгівля, абсолютно втратили своє значення. І неможливо вимагати, щоб це селище, що живе від заробітків робітничої маси, могло би годувати заводи, за рахунок яких воно живе» [54]. Ситуація ускладнювалася тим, що місцеві відділення Державного банку вже були підпорядковані Центральній Раді, а правління суднобудівних заводів, яке надавало їм фінансування, знаходилося в Петрограді. Тому, на засіданні Ради народних комісарів Рожанський запропонував звернутися за пошуком грошей в Петроград, але більшовики наполягали на новому оподаткуванні населення міста п'ятимільйонним податком. Раніше Дума вже приймала рішення про такий податок для організації громадських робіт з метою ліквідації безробіття. Есери вважали, що новий п'ятимільйонний податок дискредитує їхню партію. Навіть Рожанський виступив з різкою критикою репресивної політики більшовиків, порівнюючи її з побиттям жирондистів за часів Французької революції [55]. Однак голова Ради народних комісарів Олександр Зимак розпорядився закрити всі кредитні установи Миколаєва і почати масову ревізію цінностей у населення [56]. В кінці лютого або на початку березня комісар морського відомства Бистров доставив з Петрограда

11 млн. руб. для видачі заробітної плати робітникам суднобудівних заводів і сам розповів про це газеті «Голос труда». Замітку з цієї газети передрукували інші засоби масової інформації. Незабаром Зимак наказав закрити «Голос труда», оскільки його «дістали» статейки про 11 млн. руб., адже насправді Бистров привіз тільки 7,5 млн. руб. Большевики запропонували заводчанам здати гроші до Державного банку для їх рівномірного розподілу по всіх промислових підприємствах міста, але ті відмовилися. Тоді виплата заробітної плати, запланована на 6 березня 1918 р. була відстрочена, а гроші конфісковані. Газету «Голос труда» все-таки закрили, але вона ще встигла опублікувати резолюції загальних зборів кількох цехів заводу «Руссуд», спрямовані проти створення загонів Червоної Армії та із закликом до скликання Установчих Зборів [57]. 17 березня 1918 р., коли німецькі війська входили до Миколаєва, на суднобудівних заводах відбулися загальні збори цехових комітетів з керівниками заводоуправлінь, на яких було прийнято рішення про закриття заводів з 18 березня; про виплату з наявних в заводських касах незначних сум заробленої до 16 березня зарплати. Тільки «Руссуд» був змушений викинути на вулицю понад 4 тис. осіб. Через цей випадок популярність большевиків в середовищі робітників значно знизилася.

За допомогою ревізії, під час якої миколаївцям залишали тільки наручний годинник і обручку, большевикам все-таки вдалося зібрати в Державному банку трохи більше 50 млн. руб. в асигнаціях, цінні папери та речі. Михайло Муравйов і Християн Раковський, котрі в паніці втікали з Одеси від наступу німецьких військ, зупинилися в Миколаєві 14–16 березня 1918 р. З одеських банків Муравйову не вдалося вивести гроші і цінності, тому з Миколаєва він послав радіограму комісару транспортної флотилії Кондратенку з наказом знищити Одесу. У своїй палкій промові Муравйов звинуватив південного пролетаря в антипатії до радянської влади, в переслідуванні меркантильних інтересів, в тому, що він швидше готовий мити підлогу під німцем, ніж сприйняти ідеологію большевизму. Однак, Муравйов був відвертий, заявляючи, що «... Новоросію ми захищаємо не заради її самої, не заради її робітників, а заради того, що вона нам потрібна як територія маневрів для боротьби з контрреволюцією ... Усе найкраще і революційне йде до нас з півночі, з Уралу, Дону. Все це збирається за Дніпром і справжня війна почнеться звідти» [59]. 16 березня, втікаючи вже з Миколаєва, Муравйов украв у місцевому відділенні Державного банку цінностей на 17 млн. руб. Вивести інше завадив міський голова Костенко, члени Думи і єврейської самооборони [60]. Смерть знайшла Муравйова пізніше, за наказом Леніна і Троцького, оскільки цей бандит допик навіть геніїв пролетарської революції. 24 квітня 1918 р. керуючий банком Отгон Зборомірській в «Николаевском вестнике» опублікував замітку, варту цитування: «На підставі даних мені Центральним Управлінням Українського Державного Банку вказівок, доводжу до відома панів клієнтів Миколаївського відділення Державного Банку, що в разі, якщо взяті 3(16) березня цього року представниками колишньої радянської

влади з комори відділення банку цінності не будуть поверненні за належністю, вартість цих цінностей має бути відшкодована власникам за рахунок Російського Уряду Народних Комісарів» [61].

Напередодні вступу німецьких військ анархісти мали намір захопити владу в Миколаєві. У будинку Авраамових, а також в Петроградському готелі, де, викинувши на вулицю постояльців, розмістилися одеські анархісти, були створені їх штаби. Анархісти тероризували населення, грабували крамниці, напали на дільницю портової міліції і утримували її майже дві доби [62]. 16 березня 1918 р. анархісти зламали двері крамниці Сакізчі, що знаходилася в Лондонському готелі, і винесли звідти весь тютюн. В ніч з 16 на 17 березня вони обчистили квартиру С. П. Юріцина [63]. Домовлятися з анархістами про мир довелося навіть Раді народних комісарів. В ніч з 15 на 16 березня 1918 р. Думі стало відомо, що большевики розвели Варварівський міст і з метою прикриття свого відступу ведуть вогонь по німецьких військах з кулемета і самохідної гармати. Загинув один німецький солдат. У місті почалося формування бойових дружин, до яких приєдналася єврейська самооборона, міліція і добре озброєний, хоча й нечисленний, український повітроплавний загін. Вони почали роззброювати большевиків. Вночі міські дружини попередили п'ять нальотів. У перестрілці загинув член єврейської самооборони Григорій Шноль. О п'ятій годині вечора 16 березня штаб большевицьких військ вже не керував діями Червоної армії. О восьмій вечора за наказом командира кінного Запорізького козачого полку Шевчука семеро козаків і шестеро членів «Вільного козацтва» без зусиль роззброїли червоноармійців, відібравши у них 16 кулеметів, гвинтівки, коней і т. д. [64]. У ніч на 17 березня гласні міської думи, побоюючись зворотного вогню німців, спробували подати їм сигнал про те, що стрільба з міста не буде вестися. Відповіді не помітили, але було очевидно, що сигнал побачили. На світанку, переконавшись у тому, що большевики забралися геть, Дума вислала назустріч німцям своїх представників: Олександра Рожанського, Баяна Терентьєва і Малевича. Зустріч відбулася на Варварівському мосту. Німці заявили миколаївським парламентарям, що «вони прийшли не як завойовники, а як друзі на офіційне запрошення Київської Центральної Ради для відновлення порядку і налагодження правильного товарообміну» [65].

Брест-Литовський мирний договір, що досі викликає стільки суперечок і неоднозначних оцінок, був підписаний 27 січня (9 лютого) 1918 р. За допомогу в боротьбі з большевиками Центральна Рада обіцяла розплатитися з Німеччиною і Австро-Угорщиною 60 млн. пудів зерна, іншими продуктами харчування і залізною рудою. Сьогодні багато хто задається питанням: чи був інший вихід в тій ситуації. Так був. Це – підписання договору з Антантою, але вона не бачила Україну незалежною державою і наполягала на її федерації з большевицькою Росією. Російська Федеративна Республіка підписала договір з країнами Четверного Союзу 19 лютого (3 березня) 1918 р. Дізнавшись про підписання договору між Росією і Четверним Союзом, Миколаївська міська дума терміново

зібралася на засідання. У своїх виступах гласні висловили осуд обом договорам. Гласний Олександр Паршиков заявив: «Не Смольному і не Берліну вирішувати питання про буття Росії, не можна допустити, щоб долі народів вирішувалися капіталістами. Потрібно докласти всіх зусиль до скликання міжнародної конференції». Міський голова Костенко наполягав на тому, що в разі потрапляння Миколаєва в зону окупації ворога, органи місцевого самоврядування повинні залишатися на місцях і стати останньою цитаделлю для населення. Тут слід підкреслити, що Костенко використовував саме цей термін – «окупація», він же використаний в резолюції Думи з даного питання. Сьогодні деякі вчені не вважають за можливе вживати цей термін і навіть не хочуть вірити в те, що його могли використовувати в 1918 р. Найгостріша критика гласних була звернена як на адресу Ради народних комісарів Російської Федерації, так і на адресу Української Центральної Ради. Дума наполягала на скликанні Всеросійських і Українських Установчих Зборів. Гласний Олександр Ісаєв прямо запитував: «Ми знаємо, що окупація відбувається за згодою Центральної Ради з центральними державами. Міська дума повинна наполягати на тому, щоб Українська Центральна Влада скликала Українські Установчі Збори і дала відповідь, чим вона керувалася, укладаючи цей мир» [66].

І ось німці вже були в місті. 17 березня 1918 р. о восьмій ранку німецький лейтенант зажадав від міського самоуправління виділення будівель під розміщення офіцерів і солдатів. Для німецьких солдатів виділили казарми флотського півекіпажу, а для офіцерів – Лондонський і Петроградський готелі, будинки Менкіні і Теодоровича [67]. По всьому місту були розвішані білі прапори. Об одинадцятій ранку німці вже оглядали суднобудівний завод «Наваль» [68]. О четвертій годині дня відбулося засідання Думи з представниками німецького командування. Принципово німці прийняли вимоги Думи і заявили, що саме в ній вони вбачають єдине представництво влади в Миколаєві. Причина такої заяви бачиться в тому, що Дума була господарським органом, здатним забезпечити організацію збору зернових і інших продуктів для вивезення їх до Німеччини, Австрії та інших країн. Українським організаціям міста німці відповіли, що повноваження тих будуть уточнені тільки після прибуття представників Центральної Ради [70]. Слід зауважити, що багато фактів про прибуття і перебування німців в Миколаєві було перекручено. Наприклад, широко відомо, що на Варварівському мосту представники міського самоуправління нібито піднесли німцям хліб-сіль. Розвінчати цей міф допомагає виступ гласного Фроїма-Самсона Ноевича Злочевського на засіданні Думи. «Як єврей, – заявив Злочевський, – я з почуттям обурення повинен спростувати наклеп щодо того, що єврейське населення піднесло хліб-сіль іноземцям. Це брехня. Нам всім однаково боляча поява іноземців, цей ганебний виклик варягів для встановлення порядку. Як громадянин, я з почуттям задоволення відзначаю заклик до об'єднання. Меншість давно вже закликала до об'єднання, але треба було вдарити обухом по голові, щоб зрозуміти,

що шляхом ворожнечі державного порядку не досягнеш. Що стосується питання про владу, то влада може бути тільки в руках міського самоуправління, Українських і Всеросійських Установчих Зборів» [71].

Оскільки офіційно більшовики були не при справах, в Раді робітничих і військових депутатів намічалася перевибори. У пресі і на мітингах в Миколаєві поширювалася критика й на адресу українських організацій – «як в зв'язку з тим, що вони звернулися за допомогою до німців, так і через їх поведінку в Миколаєві. Лунали голоси, що українці – це ті ж більшовики [тільки] праворуч, що в Український штаб проникли темні елементи від колишніх більшовиків до колишніх поліцейських» [72]. Тому Миколаївська Рада об'єднаних українських організацій з метою очищення своїх рядів почала фільтрацію своїх членів і проведення перевиборів. Своїх представників до Ради делегували товариство «Просвіта», партія українських есерів, український гурток заводу «Балтвод», Українська педагогічна спілка, українці заводу «Руссуд», поштово-телеграфне управління й ін. 21 березня 1918 р. в Миколаєві вже пройшла конференція представників українських організацій, після якої почалася реорганізація українських бойових дружин у загони «Вільного козацтва» (очолив їх сотник Кульчицький) [74]. У ці ж дні до виконання своїх повноважень повернувся комісар українських військ Миколаєва К. Бойчук, а його помічником став Микола Ілліч Нестеренко [75].

Після відновлення в Україні влади Центральної Ради до Миколаєва дійшли її закони. Велике збурення трапилося з приводу «Тимчасового земельного закону», в основу якого було покладено принцип соціалізації землі. Селяни не розуміли в чому суть так званої соціалізації і цілою депутацією з'явилися в Думу за роз'ясненнями. Більш того, ситуація з уведенням цього закону ускладнювалася раніше оголошенням більшовицьким «Декретом про землю», чутками про те, що німці повернуть землю поміщикам, а також розташованим навколо Миколаєва Березанським колоністським округом, заселеним німцями. Селяни запитували: яка нація тепер в Україні головна – українці чи німці? [76]. Газета «Ізвестия г. Николаев» 21 березня 1918 р. опублікувала статтю І. І. Іванова «Політичні листи: самостійність», в якій автор розвивав тему про незалежність України й аналізував майбутнє Центральної Ради у взаємозв'язку з використанням нею іноземного чинника для повернення влади. Автор писав: «в даний момент, і на папері, Україна є абсолютно незалежною державою. Питання тільки в тому, чи збережеться ця незалежність в майбутньому, і чи є вона в даний момент чимось більшим, ніж простою заявою на папері. У цей час «незалежність» ця знаходиться в руках німців». На основі аналізу земельного питання Іванов робив висновок: «Спроба Центральної Ради створити «незалежну» національну державу за допомогою іноземної сили неминуче повинна потерпіти крах, позаяк національно визнаної народом влади Раді створити не вдасться...» [77]. Критику політики Центральної Ради, в тому числі й земельного закону, в своїх спогадах зго-

дом навели її члени Павло Христюк та Дмитро Дорошенко [78].

Незабаром німці відкрили селянам своє справжнє обличчя: в опублікованих у миколаївських газетах оголошеннях селян закликали до покори німецькій владі, а тим, хто візьметься за зброю, обіцяли розстріл [79]. Остаточну крапку в земельному питанні поставив глава адміністрації окупованих українських територій фельдмаршал Герман фон Ейхгорн своїм указом про примусовий засів ланів від 6 квітня 1918 р. Миколаївські гласні дізналися про цей указ, перебуваючи в Києві. Статтю про вбивство Ейхгорна 30 липня 1918 р. передруковували всі миколаївські газети.

21 березня 1918 р. міський голова Костенко обговорював з генералом Робертом фон Кошем питання про дії німецьких військових у місті, арешти, реквізиції, господарювання на заводах і т. д. Поговорити було про що, адже в місті так і не було відмінено військовий стан, уведений Радою народних комісарів ще 2 березня [80]. Німецькі солдати і офіцери розплачувалися з населенням не грошима, а записками і запевненнями в тому, що гроші їм поверне Центральна Рада [81]. 20 березня 1918 р. німецький комендант Миколаєва полковник фон Гільгаузен пояснив, що в «реквізиційній квитанції» чітким почерком слід вписувати назву товару, прізвище продавця, кількість придбаного, ціну, номер військової частини, що забрала товар. Квитанція мала завірятися печаткою. Оплата по «реквізиційних квитанціях мала здійснюватися після одержання очікуваних українських грошей» [82]. Фон Кош переконував Костенка, що мета німецької присутності – налагодження «правильного» товарообміну між Україною, Німеччиною та Австрією. Тому, німці мають намір усунути все, що перешкоджає досягненню цієї мети [83]. Однак було очевидно, що так званий товарообмін мав відбуватися тільки в одну сторону. 22 березня 1918 р. до Миколаєва прибув уповноважений німецьких пароплавних товариств Роберт Гун, місія якого полягала в обстеженні плавзасобів і налагодженні вивезення зернових з українських портів до портів Румунії, Болгарії, Туреччини та Сербії [84] (Босфор і Дарданелли були заблоковані Антантою, тому вивіз здійснювався по Дунаю).

Більшовики влаштовували в Миколаєві масові мітинги, на яких лунали такі промови: «Ми ще тут, ми все бачимо, все помічаємо. Прийде ще наш час, і ми вам покажемо. Чому ви радієте? Все, що ви бачите навколо – це контрреволюція. Тільки ми, більшовики, могли привести вас до повної перемоги. Але ви повірили більше представникам справа – контрреволюціонерам. Ви поплатитеся за це. Тільки нам близькі були потреби народу... [Більшовики заявляли] про необхідність негайного побиття єврейської нації... Це євреї випасали германців, євреї допомогли Раді увійти на Україну» [85]. 22 березня 1918 р. єврейські соціалістичні партії були змушені скликати загальні збори для висловлення протесту проти цькування на національному ґрунті.

На одному з мітингів на заводі «Наваль» 20 березня 1918 р., де робітники протестували проти вивезення хліба з України і вимагали виплати зарплати, голо-

ували гласний Абрам Рахманович і Олександр Рожанський [86]. Після мітингу відбулося закрите засідання, скликане більшовиками. На засіданні було прийнято рішення про виступ проти німців 22 березня 1918 р. Рішення підтримали на заводах «Руссуд» і «Темвод». Однак, есери і меншовики вважали виступ проти добре організованої та озброєної армії самогубством. Найбільше в цьому намагалася переконати присутніх гласна Дума Софія Мандельштам. Звичайно, в запалі до її слів ніхто не прислухався. Тлумачного плану повстання розроблено не було і фактично воно спалахнуло раптово в результаті конфлікту з німцями, що виник 21 березня (вівторок) з приводу реквізиції бензину на заводі «Наваль». О першій годині дня раптом пролунав гудок, сприйнятий заводчанами як сигнал до повстання. Члени «летючих загонів», серед яких був і Ф. Латишев, кинулися в Союз металістів і Революційний комітет, збили замки в збройових кімнатах, забрали гвинтівки і кілька ящиків з патронами [87].

Інший учасник повстання, М. Щеглов, згадував, що по місту поширювалися чутки про підхід більшовицьких військ Антонова-Овсієнка залізницею Катеринослав-Долинська, а також з боку Херсона. Але, як з'ясувалося згодом, це були тільки чутки [88]. Учасник повстання Трохим Габестро писав, що реально існував тільки партизанський загін під командуванням А. Когана. Тому, в союзники запросили анархістів під командуванням якогось Рязанцева та Марусі Никифорової. Загони анархістів за домовленістю мали наступати на Богоявленськ, Тернівку, Водопій і центр Миколаєва. Зустрівшись з німцями, попереду яких йшли жінки з дітьми, партизанський загін Когана і Трохима Габестри не зміг відкрити вогонь і відступив. Невеликий загін, яким командував брат Трохима Габестри, Іван Габестро, взагалі виявився в анекдотичній ситуації. На його правому фланзі діяли анархісти. Увечері, в розпал бою, загін анархістки Марусі Никифорової кинув позиції і «без узгодження з іншими загонами відступив на вечерю» [89]. Таким чином, повсталі в місті залишилися без підтримки.

На початку повстання німці від несподіванки були в шоківому стані. Перевагу отримали повсталі, яким навіть вдалося захопити радіостанцію. Перегрупувавшись, німецькі війська перейшли в наступ. М. Щеглов так згадував кінець повстання на своїй ділянці: «Відступаючи під натиском в десятки раз переважаючих сил ворога, ми зазнавали все більших і більших втрат. Залишки нашої групи відходили по Херсонській до 6-ї Слобідської, а звідти до Тернівської і Колодязної. Ці два невеличкі квартали утворюють трикутник, посеред якого стояла водорозбірна колонка. Вона виявилась непоганим прикриттям. Нас залишилось лише троє: один колишній фронтовик, другий – молодий хлопець у цивільному костюмі і я. Двоє нас залягло за виступом будинку, а молодий товариш – на другому боці Тернівської за кам'яним стовпом водорозбірної колонки. Однак вже по суті не було боєприпасів. Залишалось щось 15–20 патронів і дві гранати. А тимчасом в нашому напрямі з боку Купорної вулиці просувалось відділення мадярів. Розгорілася інтенсивна перестрілка, в якій ми втрати-

ли свого молодого товариша. Перебіжками по одному вороги підходили все ближче й ближче. Отут дійшла черга і до гранат. Скориставшись переполохом від вибухів, ми перебігли через двори на 5-ту Слобідську, а звідти поступово добралися до Одеської. Повстанців тут вже не було. По Херсонській, Аптекарьській, 2-й Слобідській і 1-й Военній вулицях повсюдно сновигали німці...» [90]. Городяни відкривали свої хвіртки, щоб повсталі змогли сховатися в лабіринтах вулиць і будинків.

Газета «Рідний край» повідомляла про закінчення повстання на іншій ділянці: «...німці, зміцнившись, значними силами переслідували відступаючі загони кулеметним вогнем, що супроводжувався для прикриття перехресним вогнем тридюймових гармат. Одночасно німці в районі Глазенапівської вулиці зосередили значні сили австро-німецьких військ, котрі, зайнявши вокзал, повели наступ на пункти, де закріпилися, відступивши від вокзалу, партизани. ... Бої протягом суботнього дня [23 березня]... відбувалися головним чином в районі базару і 2-ї та 3-ї Военних вулиць. Бої в цьому районі характерні особливою запеклістю. На вулицях лежало багато обгорілих трупів, причому прибрати їх не було жодної можливості, внаслідок переповнення моргу. Убитих в місті не менше двох тисяч чоловік. Абсолютно рознесено місце, де був базар: всі магазини погоріли. Розбито будівлю міської думи, Петроградського готелю, будинок, де знаходився склад [сільськогосподарських] знарядь Ельворті, великий будинок братів Векслер. Околиці міста охоплено пожежами. Повстання придушено найсуворішим чином» [91]. Німці вели вогонь по будівлі міської думи, оскільки там був створений пункт Червоного Хреста, куди прибували поранені повстанці й містяни.

Знаходимо різні відомості про кількість жертв повстання. М. Щеглов повідомляв, що німці втратили більше тисячі вбитими [92]. Вальтер Фест, книга якого «Миколаїв: останній форпост німецьких військ на Чорному морі» нещодавно була перекладена і видана в Миколаєві, писав про те, що «об'єднані війська втратили 200 чоловік убитими і 400 пораненими» [93]. Газета «Родной край» повідомляла про дві тисячі жертв, але не уточнювала з якого боку скільки [94]. Величезна кількість марних жертв була серед мирних містян, особливо серед жінок та дітей. Вони не вміли ховатися і коли стрільянина до ночі, здається, трохи вщухла, ті з них, хто затримався далеко від домівок, вирішили перебігти до своїх осель. Тут-то їх і накрив шквальний вогонь, оскільки в темряві їх сприйняли за рухомі фігури повсталых.

Які наслідки повстання були для різних сторін? У результаті своєї перемоги німці отримали повний контроль над Миколаєвом і нарешті приступили до здійснення «мирної місії, яка випала на долю німецької армії», тобто до вивезення зернових [95]. Большевики, не зважаючи на поразку, відчували себе значною силою, здатною «постояти не на життя, а на смерть, коли мова йде про долю революційних завоювань» [96]. Для Центральної Ради настав «кінець популярності» серед і так мало співчуваючого їй пролетаріату

Миколаєва: його симпатії після повстання цілком опинилися на боці більшовиків.

Вранці 24 березня 1918 р. німці почали масові обшуки, арешти і терор. Вони вривалися до кожного будинку й квартири, шукали нібито большевиків і зброю, однак розстрілювали без суду і слідства просто підозрілих городян. Німці навіть здійснили обшук у міському архіві, вважаючи, що архівісти приховують зброю. Як згадував начальник архіву Антон Добровольський, німці скинули архівні справи зі стелажів на підлогу та зброї так і не знайшли [97]. Вимоги воєнного стану посилювалися: тепер містяни повинні були виходити на вулицю тільки з білою пов'язкою на руці. Большевики вели себе досить вільно, навіть провели чергове засідання в будинку на вулиці Нікольській, 46. Місто було поділено ними на сфери впливу: район Слобідки переданий в розпорядження Василя Бабаніна, Трохима і Івана Габестрів; район Пісків відданий Денису Давидову і Юрію Юрковському; міський район закріплений за Олександром Гордоном, Цілею Білявською, Ніною і Цезарем Гурвичами [98].

На засіданні 24 березня 1918 р. були присутні гайдамаки, представники німецького командування, гласні Думи Ян Ряпо і Абрам Рахманович. Головував Олександр Гордон, направлений ще в травні 1917 р. Яковом Свердловим до Миколаєва для створення большевицької організації. Незабаром Гордон відправився в Москву на Всеукраїнський партійний з'їзд. З Москви прибувала агітаційна література, але оскільки її було недостатньо, то большевики заснували власну друкарню, що розміщувалася на квартирі Трохима Габестри, а потім в квартирах Свінціоніка та Ізопольського. Надруковані листівки зберігалися на квартирі Івана Чигрина, і звідти поширювалися серед населення міста і німецьких солдатів. Більш того, для німців листівки друкувалися німецькою мовою [100].

В кому ж німці вбачали винного у повстанні? Як це не звучить абсурдно, в міському голові Володимирі Костенку. Його заарештували за втрату контролю над ситуацією в місті та відправили до Одеси. Дума була позбавлена права займатися політичними питаннями. Замість Костенка німці призначили колегу для управління господарськими справами в складі гласних Федора Гіля, Георгія Плотіцина і Семена Терещенка. У травні 1918 р. німці розігнали демократичну Миколаївську міську думу і відновили в правах цензову думу, обрану в 1916 р. за законодавством Російської імперії.

28 березня 1918 р. на засіданні Думи було вирішено відправити в Центральну Раду депутацію від міста в складі гласних Баяна Терентьєва, Олександра Ісаєва і Фроїма-Самсона Злочевського. Супроводжувати їх мав член Центральної Ради Олександр Рожанський. Під час підготовки до подорожі виникли суперечки між міською думою і місцевою Українською радою. У доповіді Рожанського на засіданні управи 30 березня 1918 р. з цього приводу сказано таке: «остання [Миколаївська рада об'єднаних українських організацій] не схильна відправити до Києва свого представника разом з делегацією від міста і, очевидно, збирається послати своїх представників самостійно» [100]. Автор не виявила відомостей про те, що

українські організації міста все ж делегували когось в Центральну Раду.

В засіданні 28 березня 1918 р. Дума прийняла резолюцію, в якій заявила про свою непричетність до повстання, невинність Костенка і висловила співчуття родинам загиблих: «Сотні марно загиблих стали жертвами темної провокації, яка скористалася збудженим станом робітників під впливом широких народних лих і викликала маси на вулиці під вірний розстріл з єдиною метою вчинити криваву бійню. Почуття найбільшого обурення й гніву висловлює Дума мерзенним провокаторам, яких повинно виявити майбутнє неупереджене слідство» [101]. Оскільки німці продовжували терор і розстріли в Миколаєві, гласні Думи звернулися за допомогою до полковника Євтушевського. 10 квітня 1918 р. він уже влаштувався в офісі Української комендатури за адресою вул. Нікольська, 54. В той же день він прибув на засідання Думи і доповів про те, що зміг добитися звільнення міського голови Костенка [102]. Ще 30 березня 1918 р. Миколаївська міська управа, зважаючи на гостру потребу населення в юридичному захисті, а також на те, що будь-які зносини з німецьким штабом населення міста мало здійснювати німецькою мовою, заснувала юридичне бюро та відкрила його відділення в районних громадських комітетах міста. Організацію юридичного бюро взяли на себе міський юрисконсульт Я. Л. Шварц і його помічник М. В. Бегак. Вони залучали до надання юридичної допомоги населенню міста інших юристів, які добре знали німецьку мову [103]. 10 квітня 1918 р. газета «Николаевский вестник» опублікувала таку замітку: «Миколаїв – не показник. Нам повідомляють з Києва, що німецьке командування підтвердило Українському урядові, що воно не схильне втручатися у внутрішні справи. Поодинокі випадки, як Миколаїв, не можуть бути показником, оскільки минулі заворушення змусили нас тимчасово застосувати тут особливі заходи. Німецька влада взагалі прагне увійти в тісний зв'язок із представниками позитивного класу населення, щоб спільними силами налагодити господарське життя» [104]. Однак, гласні Думи розуміли, що цієї мети вже не досягти.

31 березня 1918 р. в міській управі гласний Семен Терещенко виголосив промову, в якій звинуватив німців у провокуванні продовольчої кризи в Миколаєві: «Завдані подіями збитки, безсумнівно, дуже великі, але визначити розмір цих збитків представляється поки неможливим, оскільки доступ до продовольчих складів був закритий німцями. Вони, головним чином, і розкрадали запаси зі складів. Разом з тим германці пред'являли до Продовольчого відділу неймовірні вимоги на всякого роду продукти. Ними забрано 500 пудів цукру, 30 пудів чаю, кави та ін. Продовольчий відділ був безсилий регулювати або скільки-небудь зменшити вимоги, так як останні супроводжувалися погрозами. Германці скористалися приміщенням кінотеатру, де влаштували свій склад, до якого звозили взяті продукти і товари... З причини розгрому і розладу продовольчої справи, Продовольчий відділ змушений був припинити постачання населення продуктами... Напередодні подій, що відбулися, Продовольчий відділ мав у своєму розпорядженні 46 голів

рогої худоби, але худобу забрали в дні розгрому австрійські солдати... чи вдасться посланим агентам закупити в районі нові гурти худоби, чи вдасться поставити сюди худобу і чи не потрапить вона до рук іноземців – важко сказати... Запасів хліба в Миколаєві вистачить тільки на один місяць і тому... необхідно запровадити в місті карткову систему. Надалі можна ще розраховувати на закупівлю хліба в Дніпровському повіті; з Одеського повіту, де було багато хліба, останній вивозиться німцями» [105]. 11 і 12 квітня 1918 р. до Миколаєва прибули ще два німецьких піхотних батальйони, десантники і кавалерія, тому німці почали вимагати в Думи 50 тис. руб. для влаштування казарм. Також вони вимагали відшкодувати збитки за розбиту радіостанцію в сумі 11 тис. руб. Дума таких грошей не мала і була змушена взяти черговий кредит. Фінансове становище Миколаєва ускладнилося ще й рішенням Центральної Ради про «одноразовий майновий податок на заможні і торгово-промислові класи» міст. Найбільшу суму повинен був сплатити Харків – 50 млн., за ним Одеса – 40 млн., Київ – 35 млн., Ростов – 25 млн., Катеринослав – 20 млн., Таганрог – 10 млн., Миколаїв – 5 млн., Суми – 3 млн., від Житомира, Єлисаветграда, Маріуполя, Кременчука, Черкас, Білої Церкви вимагалось по 2 млн., від менших міст від 1 млн. до 75 тис. руб. [106]. Від цих звісток обурення населення тільки зростало.

13 квітня 1918 р. до Миколаєва прибула спеціальна парламентська анкетно-слідча комісія Центральної Ради. До її складу входили: Андрій Мельник (згодом – лідер ОУН, а в той час – член есерівської партії), член Центральної Ради соціал-демократ Андрій Долуд, Матвій Гіндес (згодом посол Держави Ізраїль в Уругваї), Шаля, Павлов, представники Міністерства юстиції Ольшанський і Військового міністерства Подільський (про них поки нічого не вдалося дізнатися). Комісія повинна була розслідувати взаємини, що склалися у місцевого самоуправління з німецьким командуванням, випадки анархічних виступів, «настрої умів на місцях». Вона мала повноваження проводити допити цивільних і військових чинів, знайомитися з документами, відвідувати в'язниці та опитувати заарештованих. Результати своєї роботи комісія повинна була представити на розгляд Центральної Ради [107]. 13–14 квітня 1918 р. відбулися спільні засідання комісії і міського самоуправління. Гласні Думи розповідали про події, що передували повстанню, про відносини з більшовиками, катастрофічні наслідки повстання. Гласні Давид Кокізов і Олександр Паршиков наполягали на невинності міського голови Костенка. Абрам Рахманович запропонував створити з представників думських фракцій власну комісію для збору матеріалів і розслідування причин повстання [108]. Автор не знайшла в документах Центральної Ради, що збереглися в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України свідчень, які підтверджують розгляд Центральною Радою результатів роботи цієї комісії по Миколаєву, крім однієї єдиної записки про припинення розстрілів в місті. Можливо, що питання Миколаєва дійсно розглядалося в Центральній Раді, проте не всі

протоколи її засідань, записані стенографічним способом, на сьогодні розшифровані.

Разом з початком роботи комісії Центральної Ради, до Миколаєва був призначений тимчасовий комісар у цивільних справах Павло Шатоха (Шатохін). Його канцелярія розмістилася в будинку Леонтовича на перехресті вулиць Адміральська і Московська. Тимчасовим уповноваженим демобілізаційного відділу став дехто Маляр, його відділ працював у будинку за адресою вул. Мала Морська, 1. Комендант міста Миколаєва полковник Євтушевський почав формувати українську вартову команду для охорони міста. Запис бажаючих здійснював старшина Коробейников [109]. В архівах автору вдалося знайти велику кількість заяв громадян, які просили прийняти їх в українську охоронну команду. З цих заяв стають відомими не тільки імена, по батькові, прізвища цих людей, їх соціальний статус, але навіть адреси, за якими вони проживали. Серед заяв знайдено 12, що належать членам Союзу георгіївських кавалерів. Також почалася реорганізація миколаївської міліції, розгромленої, за словами начальника міліції С. Белогая, німцями.

6 березня 1918 р. на засіданні Малої Ради було прийнято закон «Про адміністративно-територіальний поділ України», згідно з яким в Україні ліквідовувалися губернії і повіти, її територія поділялася на 32 землі. Миколаївщина отримувала назву «Помор'я», центром цієї землі ставало місто Миколаїв. Разом з прийняттям закону, створювався Департамент місцевого самоврядування. В Одесу був призначений Центральною Радою окружний комісар С. Коморний. Саме до нього 1 квітня 1918 р поспішила звернутися Миколаївська рада об'єднаних українських організацій за допомогою. Рада запитувала, як вирішити питання суднобудівних заводів, як вести себе з міським самоуправлінням, чи повинні бути в різних установах представники від Ради, що робити з продовольчою кризою, хто повинен дбати про комерційне судноплавство і т. д. Для підтримки своєї діяльності Рада просила виділяти по 10 тис. руб. на місяць [110]. Однак, як повідомляє нам Дмитро Дорошенко, Коморний зустрівся в Одесі з непереборними труднощами і 26 березня (за старим стилем, ймовірно 8 квітня) 1918 р. покинув Одесу. За заявою Коморного, Одеса з прилеглим до неї регіоном була настільки космополітичною, мало пов'язаною з Україною, що навіть мала намір створити власну республіку; Центральна Рада не мала там жодного впливу [111].

22 квітня 1918 р. з Києва, з Центральної Ради, повернулася делегація миколаївських гласних. На закритому засіданні Думи Терентьев, Ісаєв, Злочевський доповідали про результати роботи в Центральній Раді, зустрічі й бесіди з Головою Ради Міністрів і Міністром закордонних справ Всеволодом Голубовичем, Міністром внутрішніх справ Михайлом Ткаченком, іншими членами уряду. Олександр Рожанський не виступав в Думі, ймовірно тому, що не був гласним.

Перш за все, миколаївська делегація прагнула з'ясувати питання про роль і призначення німецьких військ. Про це в Думі доповідав гласний Терентьев. Як Голубович, так і Ткаченко роз'яснили, що німецькі війська покликані спеціально для звільнення України

від більшовиків і для встановлення спокою і порядку, тому ні в які внутрішні справи німецькі війська не мають права втручатися. Військова влада повинна знаходитися в руках українського військового комісара. Спількування між міським самоуправлінням і німецькою владою має відбуватися виключно через офіційних представників українського уряду. Щодо ролі міського самоуправління Голубович заявив, що роль його буде тільки посилюватися, а не послаблюватися. Ткаченко також підтвердив, що політика міністерств буде головним чином спиратися на міські самоуправління. У відповідь на ці запевнення, миколаївські делегати заперечили, що з боку уряду відчувається посягання на права місцевого самоуправління. Наприклад, пропонується вилучити міліцію з ведення міського самоуправління і передати її в підпорядкування Міністерства внутрішніх справ. На той час це вже було зроблено в Києві і планувалося в Одесі. Ткаченко відповів: «якщо міліція не проявить себе на належному рівні, то вона теж буде вилучена з підпорядкування міського самоуправління» у Миколаєві.

Друге питання полягало в скликанні З'їзду міст України та Українських Установчих Зборів. На той час уже був створений організаційний комітет з'їзду з представників земств, міських самоврядувань та Міністерства внутрішніх справ. До програми з'їзду планувалося включити питання про міські самоуправління, поділ України на землі, надання банками субсидій містам тощо. Щодо Українських Установчих Зборів Голубович повідомив про наявність різних думок в політичних колах. Він особисто схилився до думки про відсутність потреби в проведенні Українських Установчих Зборів. Однак, в парламенті ставлення до Українських Установчих Зборів зовсім інше і навіть намічена дата їх проведення – 12 травня.

Третім питанням було земельне. Воно не знайшло ще свого остаточного рішення, однак принцип соціалізації землі був визнаним і мав утілюватися в життя. В четвертому питанні йшлося про ставлення до Великої Росії. Голубович пояснив, що Україна знаходиться в стані війни з Великою Росією, тому будь-які відносини з нею неможливі. З Францією і Англією, що належить до блоку Антанти, Україна тримає нейтралітет. Останнім питанням, яке обговорювалося з Голубовичем, було становище в місті. Голубович пообіцяв: «Спочатку можливі деякі утиски, стан облоги буде знято за першої можливості. Всі політичні та професійні організації будуть відновлені за винятком тих, що гармоніювали з радянською владою. Смертна кара на території України скасована і тому ніким не може застосовуватися».

Гласний Ісаєв озвучив в Думі торгово-промислове й робітниче питання: «нам було виразно заявлено, що ніяких соціалізації, націоналізації й іншого не буде допущено, а, навпаки, буде відновлено «священну» приватну власність у всьому своєму обсязі. Винятки можливі для міських самоуправлінь у відповідних межах, так, наприклад, можуть бути допущені муніципалізація млинів, хлібопекарень тощо. Всі підприємства, в тому числі й заводи, будуть передані їх власникам. Щодо товарообміну, представники центральної влади нам дали зрозуміти, що Україна не може

особливо сподіватися на отримання товарів з центральних країн. Товарообмін проводитиметься не на засадах вільної торгівлі, а в загальнодержавному масштабі. Для цього будуть використані міські і земські продовольчі управи, які перебуватимуть у віданні Міністерства продовольства. Весь надлишок поживних продуктів буде спрямований туди, куди це обумовлено мирним договором. Відносно пожвавлення торгівлі і промисловості, Міністром торгівлі [Іван Фещенко-Чоповський] сказано, що ним вживатиметься всіх заходів для того, щоб якомога швидше налагодити поставку вугілля з Донецького басейну, налагодити транспорт і поставити на ноги ті громадські роботи, які були запроваджені містами. З цією останньою метою Українським урядом асигновано 100 млн. руб. Громадські роботи проходитимуть під керівництвом спеціальних організацій, як наприклад, у нас – комітет безробітних, а також загальнодержавного органу; характер загальнодержавних робіт буде визначатися, головним чином, з точки зору державних інтересів». Далі доповідач повідомив, що український уряд планує запровадити державний контроль над промисловістю. З цією метою він пропонує заснувати фабрично-заводські ради з представників від робітників, підприємців і міського самоуправління.

Гласний Ісаєв у своїй промові висловив власне враження від Центральної Ради. На його думку, в Раді Міністрів і міністерствах працювали «люди ділові, які бажають працювати і усвідомлюють реальність серйозного становища». Ісаєв уважав, що міському самоуправлінню «залишається ввійти безпосередньо в діловий контакт з ними і дочекатися того моменту, коли на Україні постане здорова центральна влада».

Третій член миколаївської депутації, гласний Злочевський підкреслив, що в деяких міністерствах Миколаєву надають особливого значення: він стане головним містом землі Помор'я і нарешті буде поєднаний з Києвом прямим залізничним сполученням. В уряді повідомили, що в майбутньому в Україні розгорнеться будівництво залізниць, які дадуть багато роботи миколаївським заводам із виготовлення величезної кількості вагонів, паровозів і тому подібного. Щодо вивезення зерна Злочевський передав таке розпорядження: до 31 липня за мирним договором має бути вивезено 60 млн. пудів зерна і для «здійснення цього будуть застосовуватися репресивні заходи». Український уряд на підставі мирного договору збирався накласти заборону на вивіз деяких товарів (шкіри, мішків), інші продукти синдикувати (об'єднати зусилля для реалізації спільного економічного проекту). Ввозити в Україну планувалося насамперед аптекарські товари, в менших обсягах – мануфактуру, галантерею, землеробські машини. Щодо надання Миколаєву дозволу для випуску облігаційної позики в Центральній Раді відповіли позитивно: «бо нашому місту вони хочуть особливо допомогти».

Злочевський також висловив своє враження від лідерів Центральної Ради: «всі міністри, їхні товариші – енергійні, здібні люди, які прагнуть на руїнах створити щось. Кругом панує ділова обстановка. Єдино на кого може спиратися тепер центральний уряд – це на міське самоуправління».

Однак, колега Ісаєва і Злочевського по делегації, Баян Терентьєв, не поділяв їх цілком позитивного враження від міністрів Центральної Ради. Він сказав, що «його враження дещо інше: він не розраховує на продуктивність нинішнього кабінету, так як його діловитості він не помітив» [112].

Це засідання відбулося за тиждень до того, як до Миколаєва дійшла телеграма з Києва такого змісту: «...29 квітня [в] приміщенні цирку відбувся багатолюдний з'їзд делегатів хліборобів землевласників, які представляють собою [від] 7 до 8 мільйонів селян власників дев'яти губерній України. З'їзд пройшов [в] піднесеному настрої. За виборів президії виступили доповідачі Дусан Рейхерт і Кістяківський, а також представники з місць Ніколаєнко [з] Полтавської, Кучьма Херсонської, Прокопенко Чернігівської, Шохотька Полтавської, Сумцов Харківської, Кузмін Курської [губерній], Коваленко [з] Кременчуцького повіту. Доповідачі критикували політику Центральної Ради і народного міністерства, а головне земельний закон, котрий вніс на селі стільки розрухи й анархії. Влада повинна бути тверда і сильна, всі розпорядження уряду повинні відповідати інтересам народу, бо в іншому випадку народ буде незадоволений. А все потрібно робити для народу і коли він буде бачити, що уряд буде все робити [в] його інтересах, він охоче віддасть всі свої сили на благо держави. Юрченко з Полтавської губернії каже, що влада повинна бути диктаторська, повинна бути поєднана в одній особі. У залі лунають вигуки [на адресу] Гетьмана Скоропадського, які переходять в овацію. Входить Скоропадський і звертається до зібрання з такою промовою: «Панове, дякую Вам за те, що Ви мені передаєте цю владу. Не для своєї вигоди беру я на себе тягар тимчасової влади. Однак Ви самі добре знаєте, що анархія всюди запанувала і що тільки на Вас, хлібороби, і на розсудливі кола ми будемо спиратися. Прошу Бога, щоб він дав нам силу й міць врятувати Україну». Потім хлібороби піднімають на руки щойно обраного гетьмана і гучне «Слава» лунає в залі» [113]. Так в історії України почався період Гетьманату Скоропадського, але це вже зовсім інша історія, яка вимагає окремого викладу.

На завершення розгляду теми автор прагне повідомити про подальшу долю єдиного представника Миколаєва в Центральній Раді. В автобіографії Олександр Рожанський написав: «під час німецької окупації в грудні я був викликаний Союзом металістів з Полтавської губернії і призначений начальником охорони Миколаївського району та начальником міліції міста (це неправда, начальником міліції в цей час була інша людина – Л. Л.). На цій посаді перебував до звільнення міста німцями (в лютому 1920 р.) (Дата виходу німецьких військ Рожанським вказана неправильно – Л. Л.), весь час працював в контакт з напівлегальною Радою робітничих і селянських депутатів» [114]. В іншому місці автобіографії він указав, що в середині 1918 р. був заарештований німцями, після звільнення втік до Одеси, а звідти до Полтавської губернії [115]. У спогадах Рожанський називає себе «колишнім військовим комендантом міста Миколаєва». Теж саме він вказав в особистому листку відпові-

дального працівника «з лютого по серпень 1919 р. був військовим комендантом міста Миколаєва». Під час окупації Миколаєва частинами ВСЮР (Збройними Силами Півдня Росії) під командуванням Якова Слащова, Рожанського заарештували на станції Бахмач, його привезли до Миколаєва і помістили в одну камеру з «б1-комунарами». Однак Рожанського в ніч з 6 на 7 листопада 1919 р. разом з іншими «комунарами» не розстріляли. Про розстріл «б1-го комунара» в жовтні 1927 р. написав свої спогади С. А. Асушкін, який утримувався в одній камері з Рожанським. Під час розстрілу Асушкін побіг, його поранили в руки, але він врятувався. Прізвище Асушкіна помилково внесено до списків розстріляних [117]. Як врятувався Рожанський важко зрозуміти. Під час подальшого дослідження в держархіві Миколаївської області автором були виявлені спогади Рожанського про розстріл «б1-го комунара», але в них він повідомляє про сам розстріл і жодним словом не згадує про власний порятунок. Він пише, що Асушкіна викликали з камери, а його і Мстислава Полякова – ні, й вони дивилися з вікна камери, а потім чекали, що за ними прийдуть. В автобіографії Рожанський так описує ці події: «Під час наступу білих я змушений був відступати зі Знам'янського району на північ, так як Миколаїв був зайнятий, в околицях Прилук був захоплений групою білих добровольців, підданий екзекуції, намагався покінчити життя самогубством, порізав вени, спробував утекти, але був схоплений, підданий страшному побиттю прикладами. Як солідний злочинець був закутий в ручні й ножні кайдани, кинутий у вагон і на вимогу Миколаївської контррозвідки доставлений в Миколаївську каторжну в'язницю, де утримувався під слідством до першої панічної втечі білих, коли мені з групою товаришів удалося звільнитися» [117].

За радянської влади з березня 1920 р. до квітня 1921 р. Рожанський працював на посаді керуючого відразу трьома миколаївськими заводами – «Руссуд», «Ремсуд» і «Темвод»; чотири місяці 1921 р. завідував виробничо-технічним відділом Херсонського та Дніпровського повітів і був заступником голови Губернської виробничо-технічної комісії; з липня 1921 р. до квітня 1922 р. очолював Управління металевої промисловості Миколаївської губернії; з серпня 1922 р. – лісовий відділ Вищої ради народного господарства УРСР (спочатку в Харкові, потім у Києві). У його особовій справі, виявленій в архівному фонді «Вищої ради народного господарства УРСР» в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, немає жодної згадки про його членство в Центральній Раді. В автобіографії, він повідомляє, що

з 1917 р. був членом партійної організації об'єднаних соціал-демократів, «примикав до правого крила», після її розколу і до початку 1920 р. був «членом Миколаївської незалежної організації РСДРП, коли через само розпуск організації вийшов з її складу, порвав узагалі будь-які зв'язки з соціал-демократією, її напрямками і тактикою» [118]. У Харкові Рожанський разом із сім'єю, дружиною Катериною, синами Анатолієм і Віктором, дочкою Зоєю, проживав за адресою вул. Карла Лібкнехта, буд. 17/19, кв. 5. У 1927 р. Яном Ряппо в Харкові було створено Миколаївське земляцтво, яке займалося вивченням історії революційної боротьби і громадянської війни на Миколаївщині. Членами земляцтва були Олександр Рожанський і його дружина Катерина. У Києві Рожанський проживав за адресою вул. Підгірна, буд. 2, кв. 1. Автор виїжджала на це місце, сподіваючись знайти будинок, родичів чи сусідів, які пам'ятали Рожанського. Будинок знесений, на його місці зведено сучасну висотку. В особовій справі Рожанського немає його фотографії, не знайдено її і в інших документах. Рожанський помер в Києві 1 липня 1960 р. Сталінським репресіям не піддавався.

Долі Володимира Костенка, Яна Ряппо, Олександра Зимака, Олександра Гордона відомі. Поки не вдалося знайти відомостей про подальшу долю Олександра Зими, Бориса Брояківського, К. Бойчука та інших лідерів українського руху в Миколаєві періоду Центральної Ради.

Працюючи над темою, автор дійшла висновків, що в Миколаєві містяни вітали Центральну Раду та проголошення Незалежності України. Втім, Центральна Рада припустилася в своїй політиці багатьох помилок і прорахунків. Це і невдалий земельний закон, демобілізація армії і флоту в умовах війни, ігнорування економічних і фінансових проблем, відсутність регіональної політики, заклик німецько-австрійських військ на рідну землю. Під сумнівом виявляється і так званий успіх молодого української дипломатії на Брест-Литовських мирних переговорах. Хіба успіх дипломатії може призводити до окупації і таких колосальних жертв, як у Миколаєві? Всі ці помилки й прорахунки дозволили більшовикам, висунувши аргументи проти Центральної Ради й спровокувавши на суднобудівних заводах Миколаєва повстання, повернути на свій бік населення й в результаті захопити владу. На адресу Центральної Ради мало б надійти більше критики, ніж овацій. І хоча основним досягненням Центральної Ради стала свобода і демократія, на той час цього не зрозуміли і не оцінили її сучасники, а зробили свій вибір на користь більшовицької диктатури.

Список використаних джерел

1. Шкварець В. П. Миколаївщина: погляд крізь століття. Нариси історії [Текст] / В. П. Шкварець, М. Ф. Мельник. – Миколаїв. – 1994. – 388 с.; Шкварець В. П. Українська національно-демократична революція і боротьба за незалежність на Миколаївщині 1917–1921 рр. Навчальний посібник [Текст] / В. П. Шкварець. – Миколаїв, Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 120 с.; Пархоменко В. А. Українські національні військові формування на Півдні України у 1917 – на початку 1919 рр. [Текст] / В. А. Пархоменко // Автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук зі спеціальності 07.00.01 «Історія України». – Донецьк, 2000. – 27 с.; Пархоменко В. А. Українські національні формування на Миколаївщині у 1917 – 1918 рр. [Текст] / В. А. Пархоменко // Наукові праці. Нац. ун-т «Києво-Могилянська Академія. Миколаївська філія». Т. 1 / Ред. кол. П. М. Тригуб / голова та ін. – Миколаїв, 1998. – С. 44–48; Пархоменко В. А.

- Військові формування Центральної Ради та Гетьманату у Миколаєві (1917–1918 рр.) [Текст] / В. А. Пархоменко // *Воєнна історія*. – 2004. – № 1–3. – С. 18–27; Пархоменко В. А. Українізація в гарнізонах Одеси, Миколаєва та Херсону (квітень – грудень 1917 р.) [Текст] / В. А. Пархоменко // *Науковий вісник МДУ*. – Вип. 11. Історичні науки. – Миколаїв, 2005. – С. 157–164; Господаренко О. В. Муніципальна фінансова політика Миколаївського самоврядування в 1917–1920 рр. [Текст] / О. В. Господаренко // *Національний університет «Кієво-Могилянська академія»*. Миколаївська філія. Наукові праці. Т. 10. – Миколаїв: МФ НаУКМА, 2001. – С. 86–91; Господаренко О. В. Господарська діяльність Миколаївської міської думи в період австро-німецької окупації 1918–1919 рр. [Текст] / О. В. Господаренко // *Національний університет «Кієво-Могилянська академія»*. Миколаївська філія. Наукові праці. Т. 5. – Миколаїв: МФ НаУКМА, 2000. – С. 70–73; Господаренко О. В. Діяльність місцевих органів влади і самоврядування на Півдні України у 1917–1920 рр.: соціально-економічний аспект [Текст] / О. В. Господаренко // *Автореферат дис... канд. іст. наук 07.00.01 Донець. нац. ун-т*. – Донецьк, 2005. – 18 с.
2. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф. П-1817, оп. 2, спр. 273, арк. 120.
 3. ДАМО, ф. 222, оп. 1, спр. 1814, арк. 7; ф. Р-1817, оп. 2, спр. 280, арк. 10.
 4. ДАМО, ф. 222, оп. 1, спр. 1804, арк. 18.
 5. ДАМО, ф. 222, оп. 3, спр. 3, арк. 104зв.
 6. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 312, арк. 90; ф. 206, оп. 1, спр. 30, арк. 141зв.
 7. Державна наукова архівна бібліотека (далі – ДНАБ). Український Національний З'їзд, 6–8 квітня 1917 р. Перший день – 6 квітня // *Вісті з Української Центральної Ради у Києві*. – Квітень 1917 р. – № 3. – С. 1.
 8. ДАМО, ф. 206, оп. 1, спр. 43, арк. 1.
 9. Сарбей В. Г. М. М. Аркас і його «Історія України-Русі» / Віталій Григорович Сарбей // *Український історичний журнал*. – К. : Наукова думка, 1990, липень. – № 7(352). – С. 100–114.
 10. ДАМО, ф. 206, оп. 1, спр. 30, арк. 88.
 11. Ряппо Я. П. Воспоминания «Борьба сил в Октябрьскую революцию в Николаеве», «Борьба за советскую власть на Николаевщине (к сорокалетию)», 1957 г. Машинопись // *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України)*, ф. 4805, оп. 1, спр. 72, арк. 17.
 12. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 195, арк. 183; ф. 222, оп. 1, спр. 1804, арк. 192.
 13. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 202, арк. 150, 214; спр. 314, арк. 71; спр. 195, арк. 141; спр. 270, арк. 153; ф. Р-5547, оп. 1, спр. 1, арк. 10; ф. П-1817, оп. 2, спр. 314, арк. 67–68, 71, 73, 75; спр. 270, арк. 130; спр. 314, арк. 75; спр. 498, арк. 62, 64, 68–69.
 14. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 498, арк. 64–65.
 15. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. «Ізв'єстія Николаевского Совѣта Рабочихъ и Военныхъ Депутатовъ», № 162 від 16 листопада 1917 р., арк. 3–4; № 163 від 17 листопада 1917 р., арк. 3.
 16. ДАМО, ф. 222, оп. 3, спр. 3, арк. 137–141
 17. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 498, арк. 63.
 18. Антонович Д. Спогади про українське Морське міністерство [Текст] / Дмитро Антонович // *Військо України. Часопис збройних сил України*. 5-те число. – К., 1993. – С. 73–74; Шрамченко С. Закон про Державну українську флоту та його виконавці [Текст] / Святослав Шрамченко // *Військо України. Часопис збройних сил України*. 4-те число. – К., 1993. – С. 29–30.
 19. ДАМО, ф. Р-1817, оп. 2, спр. 270, арк. 85.
 20. ДНАБ. Вісті з Української Центральної Ради. – Листопад 1917 р. – № 22–23. – С. 2.
 21. ЦДАВО України, ф. 34, оп. 18, спр. 5857 «Вища рада народного господарства. Справа з обліку кадрів. Рожанський Олександр Йосипович».
 22. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. «Ізв'єстія Николаевского Совѣта Рабочихъ и Военныхъ Депутатовъ», № 162 від 16 листопада 1917 р., арк. 3–4; № 163 від 17 листопада 1917 р., арк. 3.
 23. ДАМО, ф. Р-1817, оп. 2, спр. 361, арк. 32.
 24. ДАМО, ф. Р-1817, оп. 2, спр. 273, арк. 79.
 25. ДАМО, ф. Р-2247, оп. 1, спр. 30, арк. 1зв., 3зв., 4зв.; ф. Р-1817, оп. 2, спр. 275, арк. 107.
 26. ДАМО, ф. Р-2247, оп. 1, спр. 23, арк. 1–34.
 27. ДАМО, ф. Р-1817, оп. 2, спр. 274, арк. 12.
 28. ДАМО, ф. Р-1817, оп. 2, спр. 278, арк. 64–65.
 29. ДАМО, ф. Р-1817, оп. 2, спр. 270, арк. 36.
 30. ДАМО, ф. Р-2247, оп. 1, спр. 2, арк. 69–81, 125–128.
 31. Ряппо Я. П. Воспоминания «Борьба сил в Октябрьскую революцию в Николаеве»... ЦДАВО України, ф. 4805, оп. 1, спр. 72, арк. 24.
 32. ДАМО, ф. 216, оп. 4, спр. 9, арк. 13.
 33. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. Ультиматум Украинской Раде // *Ізв'єстія Николаевского Совѣта Рабочихъ и Военныхъ Депутатовъ*. – 6 декабря 1917 г. – С. 2; *Ответ Рады // Извѣстія Николаевского Совѣта Рабочихъ и Военныхъ Депутатовъ*. – 10 декабря 1917 г. – С. 2.
 34. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. Попытка соглашения // *Ізв'єстія Николаевского Совѣта Рабочихъ и Военныхъ Депутатовъ*. – Николаев, 17 декабря 1917 г. – № 187. – С. 2.
 35. ДАМО, ф. 222, оп. 3, спр. 3, арк. 202–204.
 36. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 280, арк. 87.
 37. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 280, арк. 28.
 38. Боротьба за владу рад на Миколаївщині. Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни (1917–1920 рр.). Під ред. С. П. Грузіна. – Миколаїв, 1959. – С. 40; *Борьба за Великий Октябрь на Николаевщине (февраль 1917 г. – март 1918 г.)*. Сборник документов и материалов. Отв. ред. С. П. Грузин. – Николаев, 1957. – С. XXXVI.
 39. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 203, арк. 28–36; *Голодь въ Ивановѣ-Вознесенскѣ / Голосъ труда*. – Вторникъ, 19 февраля 1918 г. – № 1. – С. 3.

40. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 203, арк. 20–21.
41. ДНАБ. Українська газета. – П'ятниця, 19 січня 1918 р. – № 1. – С. 3.
42. ДНАБ. Український бюлетень. – Четвер, 18 січня 1918 року. – С. 1.
43. ДНАБ. Українська газета. – П'ятниця, 19 січня 1918 р. – № 1. – С. 1.
44. ДНАБ. Українська газета. – П'ятниця, 19 січня 1918 р. – № 1. – С. 3.
45. ДНАБ. Українська газета. – Субота, 20 січня 1918 р. – № 2. – С. 1.
46. ДНАБ. Українська газета. – Субота, 20 січня 1918 р. – № 2. – С. 1; Українська газета. – Неділя, 21 січня 1918 р. – № 3. – С. 1.
47. ДНАБ. Пролетарское знамя. – Понедельник, 22 января (4 февраля) 1918 года. – № 17. – С. 3.
48. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. В 2-х т.: Документально-наукове видання. Упоряд.: К. Ю. Галушко. Том II. Українська Гетьманська Держава 1918 року [Текст] / Дмитро Дорошенко. – К.: Темпора, 2002. – С. 8.
49. ДАМО, ф. 222, оп. 1, спр. 1825, арк. 34–35.
50. ДАМО, ф. 222, оп. 1, спр. 1825, арк. 61–63зв.
51. ДАМО, ф. 222, оп. 1, спр. 1825, арк. 54–56.
52. ДАМО, ф. 222, оп. 1, спр. 1825, арк. 54–56.
53. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 203, арк. 2.
54. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 280, арк. 72–75, 87–91.
55. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 203, арк. 68.
56. ДАМО, ф. Р-2240, оп. 1, спр. 8, арк. 3.
57. ДНАБ. Голось труда. Органь Николаевского комитета партії соціалістів-революціонерів. – Суббота, 2 марта 1918 г. – № 6. – С. 1; Голось труда. Органь Николаевского комитета партії соціалістів-революціонерів. – Вторник, 2 марта 1918 г. – № 7. – С. 4.
58. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. Чрезвычайное совѣщание на заводѣ «Наваль». Новые кадры безработных / Трудовая жизнь. Ежедневная внѣпартійная соціалістическая газета. – 19 марта 1918 г. – № 14. – С. 3.
59. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. Рѣчь Муравьева / Трудовая жизнь. Ежедневная внѣпартійная соціалістическая газета. – (7) 20 марта 1918 г. – № 15. – С. 3.
60. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 284, арк. 3, 7.
61. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 319, арк. 31.
62. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. Похождение «анархистовъ» // Трудовая жизнь. 20 марта 1918 г. – № 15. – С. 3.
63. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. Ихъ агонія... Грабежи и налеты // Трудовая жизнь. 19 марта 1918 г. – № 14. – С. 1–2.
64. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 281, арк. 49.
65. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 284, арк. 4; ДАМО, науково-довідкова бібліотека. Расквартирование нѣмцев // Трудовая жизнь. 19 марта 1918 г. – № 14. – С. 2.
66. ДАМО, ф. 222, оп. 1, спр. 1825, арк. 76зв.–77зв.
67. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. Расквартирование нѣмцев // Трудовая жизнь. 19 марта 1918 г. – № 14. – С. 2.
68. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. Оккупанты на «Наваль» // Трудовая жизнь. 19 марта 1918 г. – № 14. – С. 2.
69. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 284, арк. 4.
70. ДАМО, ф. 222, оп. 1, спр. 1825, арк. 86зв.
71. ДАМО, ф. 222, оп. 1, спр. 1825, арк. 86зв.–88.
72. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. На улицахъ // Извѣстія г. Николаевъ. 20 марта 1918 года. – С. 2.
73. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. На улицахъ // Извѣстія г. Николаевъ. 20 марта 1918 года. – С. 2; Національня дела. Украинскій штабъ // Извѣстія г. Николаевъ. 20 марта 1918 года. – С. 3.
74. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. Среди украинцевъ // Путь соціал-демократа. Органь Николаевского Комитета Р.С.Д.Р.П., періодическая рабочая газета. – Четверг, 21 марта 1918 г. – № 18. – С. 3; ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 281, арк. 34; ЦДАВО України, ф. 2313, оп. 1, спр. 5, арк. 5–6, 9, 11–12, 14, 22.
75. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. Официальный отдѣл // Трудовая жизнь. 22 марта 1918 года. – № 17. – С. 3.
76. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 284, арк. 13.
77. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. Иванов И. И. Политическія письма: Самостійность / И. И. Иванов // Извѣстія г. Николаевъ. 21 марта 1918 года. – С. 1.
78. Христюк П. Українська революція. Розвідки і матеріали. Книга друга. Замітки і матеріали до історії української революції, 1917–1920 рр. Том II. [Текст 1921 року] / Павло Христюк. – Нью-Йорк: Вид-во Чарторийських, 1969. – С. 128, 131–132; Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. В 2-х т.: Документально-наукове видання. Упоряд.: К. Ю. Галушко. Том II. Українська Гетьманська Держава 1918 року [Текст] / Дмитро Дорошенко. – К.: Темпора, 2002. – С. 10–12.
79. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 319, арк. 12–13, 15–16.
80. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. «Копии документов к сборникам «Борьба за Великий Октябрь на Николаевщине», «Николаевщина в годы иностранной военной интервенции и гражданской войны». Т. 1 (октябрь 1917 г. – февраль 1919 г.), № 35, арк. 148.
81. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 281, арк. 55.
82. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 319, арк. 3.
83. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 284, арк. 16–18.
84. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 281, арк. 55.
85. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 281, арк. 37.
86. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. Рабочая и партійная жизнь. На заводѣ «Наваль» // Извѣстія г. Николаевъ. 20 марта 1918 года. – С. 3.
87. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 552, арк. 7зв.–8.
88. Щеглов М. К. Героїчне повстання [Текст] / М. К. Щеглов // Боротьба за владу Рад на Миколаївщині. Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни (1917–1920 рр.) – Миколаїв: Відділ пропаганди і агітації та партійний архів Миколаївського обкому КП України, 1959. – С. 45; Копии документов к сборникам

- «Борьба за Великий Октябрь на Николаевщине», «Николаевщина в годы иностранной военной интервенции и гражданской войны. (октябрь 1917 г. – февраль 1919 г.)». Т. 1. // ДАМО, науково-довідкова бібліотека. – Оп. 1, спр. 35, арк. 187.
89. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 504, арк. 1.
90. Щеглов М. К. Героїчне повстання [Текст] / М. К. Щеглов // Боротьба за владу Рад на Миколаївщині. Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни (1917–1920 рр.) – Миколаїв: Відділ пропаганди і агітації та партійний архів Миколаївського обкому КП України, 1959. – С. 46–48.
91. Копии документов к сборникам «Борьба за Великий Октябрь на Николаевщине», «Николаевщина в годы иностранной военной интервенции и гражданской войны. (октябрь 1917 г. – февраль 1919 г.)». Т. 1. // Науково-довідкова бібліотека Державного архіву Миколаївської області. – Оп. 1, спр. 35, арк. 189.
92. Щеглов М. К. Героїчне повстання [Текст] / М. К. Щеглов // Боротьба за владу Рад на Миколаївщині. Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни (1917–1920 рр.) – Миколаїв: Відділ пропаганди і агітації та партійний архів Миколаївського обкому КП України, 1959. – С. 49.
93. Фест В. Николаев – последний форпост немецких войск на Черном море, Вальтер Фест. – Дуйсбург–Мерс, 1919. Издание репринтное: Николаев, 2016. Под ред. Ю. Любаров, А. Пацюк. – С. 50.
94. Копии документов к сборникам «Борьба за Великий Октябрь на Николаевщине», «Николаевщина в годы иностранной военной интервенции и гражданской войны. (октябрь 1917 г. – февраль 1919 г.)». Т. 1. // ДАМО, науково-довідкова бібліотека. – Оп. 1, спр. 35, арк. 189.
95. Фест В. Николаев – последний форпост немецких войск на Черном море, Вальтер Фест. – Дуйсбург–Мерс, 1919. Издание репринтное: Николаев, 2016. Под ред. Ю. Любаров, А. Пацюк. – С. 51.
96. Щеглов М. К. Героїчне повстання [Текст] / М. К. Щеглов // Боротьба за владу Рад на Миколаївщині. Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни (1917–1920 рр.) – Миколаїв: Відділ пропаганди і агітації та партійний архів Миколаївського обкому КП України, 1959. – С. 49.
97. ДАМО, ф. Р-88, оп. 1, спр. 11, арк. 7зв.
98. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 504, арк. 5-7.
99. Габестро Т. В. В боротьбі з німецькими окупантами [Текст] / Т. В. Габестро // Боротьба за владу Рад на Миколаївщині. Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни (1917–1920 рр.) – Миколаїв: Відділ пропаганди і агітації та партійний архів Миколаївського обкому КП України, 1959. – С. 60.
100. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 161, арк. 80.
101. ДАМО, ф. 222, оп. 1, спр. 1825, арк. 91зв.
102. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. Николаевській вѣстникъ. Издание военных властей г. Николаева. – Воскресенье, 14 апрѣля 1918 г. – № 10. – С. 3.
103. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 161, арк. 80.
104. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 319, арк. 9.
105. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 161, арк. 84–85.
106. Документ № 92 // Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. Т. 2. 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. Упоряд.: В. Ф. Верстюк (керівник), О. Д. Бойко та ін. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 174–175.
107. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 161, арк. 102–103.
108. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 158, арк. 141–143.
109. ДАМО, науково-довідкова бібліотека. Николаевській вѣстникъ. Издание военных властей г. Николаева. – Воскресенье, 14 апрѣля 1918 г. – № 10. – С. 1.
110. ЦДАВО, ф. 2313, оп. 1, спр. 5, арк. 14.
111. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. В 2-х т.: Документально-наукове видання. Упоряд.: К. Ю. Галушко. Том II. Українська Гетьманська Держава 1918 року [Текст] / Дмитро Дорошенко. – К.: Темпора, 2002. – С. 8.
112. ДАМО, ф. 1817, оп. 2, спр. 158, арк. 144–147.
113. ДАМО, ф. Р-5547, оп. 1, спр. 3, арк. 1–2.
114. ЦДАВО України, ф. 34, оп. 18, спр. 5857, арк. 9.
115. ЦДАВО України, ф. 34, оп. 18, спр. 5857, арк. 8.
116. ДАМО, ф. Р-1817, оп. 2, спр. 522, арк. 1–2.
117. ЦДАВО України, ф. 34, оп. 18, спр. 5857, арк. 10.
118. ЦДАВО України, ф. 34, оп. 18, спр. 5857, арк. 9.

Л. Л. Левченко,

д-р ист. наук, директор Государственного архива
Николаевской области,
г. Николаев, Украина

НИКОЛАЕВ В ПЕРИОД УКРАИНСКОЙ ЦЕНТРАЛЬНОЙ РАДЫ (МАРТ 1917 – АПРЕЛЬ 1918)

Статья посвящена истории Николаева периода Центральной Рады (март 1917 – апрель 1918). Автор исследовала документы Государственного архива Николаевской области, Центрального государственного архива высших органов власти и управления Украины, Государственной научной архивной библиотеки и доказала, что Николаев признал Центральную Раду и принадлежность к Украинской Народной Республике. В Николаеве действовало три органа власти, вокруг которых разворачивались основные события исследуемого периода: демократическая Николаевская городская дума, Совет рабочих и военных депутатов и Николаевская Рада объединенных украинских

организаций. После провозглашения 3-го Универсала ними принято резолюции о признании Центральной Рады. Выяснено, что членом Центральной Рады от Николаева был член Совета рабочих и военных депутатов Александр Рожанский. Биография Рожанского изложена в статье. Установлено, что декабрь 1917 г. – январь 1918 г. для Николаева характерен противостоянием украинских политических сил и большевиков. Опровергнуто вывод советской историографии о первом установлении советской власти в Николаеве 13–14 января 1918 г. и отодвинуто это событие к моменту разоружения Запорожского полка 23 января 1918 г. Эти 10 дней характерны преобладанием украинских сил: украинскими войсками взято под охрану госучреждения города, железную дорогу, вокзал, почту; 18 и 19 января 1918 г. вышли в свет официальные издания Николаевской Рады объединенных украинских организаций – «Украинская бюллетень» и «Украинская газета»; населению доведен 4-й Универсал; началась запись в отряды «Вильного козацтва». Рассмотрены начало, ход и последствия николаевского восстания против немецко-австрийских войск 22–24 марта 1918 г., спровоцированного на судостроительных заводах большевиками. Последствия восстания заключались для большевиков – в подъеме авторитета среди горожан, для немцев – в получении полного контроля над городом и возможности беспрепятственного вывоза зерновых, для Центральной Рады – в потере влияния и популярности в Николаеве. Рассмотрены работа комиссии Центральной Рады в Николаеве, расследовавшей причины восстания и отношения между городскими органами власти и немецким командованием, и делегации гласных Николаевской городской думы в правительстве Центральной Рады в апреле 1918 г.

Ключевые слова: Николаев; Центральная Рада; Александр Рожанский; Борис Брояковский; Владимир Костенко; Ян Ряпо; Александр Зима; Николаевская Рада объединенных украинских организаций; Николаевский Совет рабочих и военных депутатов; Николаевская городская дума; восстание в Николаеве 1918 года; Украинский бюллетень; Украинская газета

L. Levchenko,

Doctor of Historical Sciences, The Director of the State Archives of Mykolayiv region,
Mykolayiv, Ukraine

NIKOLAEV DURING THE CENTRAL COUNCIL OF UKRAINE PERIOD (MARCH 1917 – APRIL 1918)

This article is dedicated to the history of Nikolaev during the Central Council of Ukraine period (March 1917 – April 1918). The author used the documents of the State Archives of Nikolaev region, the Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, and the State Scientific Archives Library to prove the fact that Nikolaev had recognized the Central Council and belonged to the Ukrainian People's Republic. During the Ukrainian national congress in Kiev on April 6–8, 1917 local influential Ukrainian politician Boris Broyakivsky represented Nikolaev. There were three main bodies of power in the city: the democratic Nikolaev City Council, the Council of Labor and Military Deputies, and the Nikolaev council of joint Ukrainian organizations. They were involved in all major events of the given period. After the declaration of the 3rd Universal they approved the resolution on the recognition of the Central Council. A multiparty system prevailed in all three of these agencies. The main parties were the Socialist-Revolutionaries (the SRs, later the lefts and the rights) and Social Democrats (USDLP and RSDLP). The author discovered Aleksander Rozhansky, a member of the Council of Labor and Military Deputies, was the representative of Nikolaev in the Central Council. The article covers Rozhansky's biography and activities in Nikolaev.

Confrontations between Ukrainian political forces and Bolsheviks became typical in Nikolaev in December 1917 – January 1918. The author refuted the Soviet historiographic conclusion regarding the date of Soviet power establishment in Nikolaev as January 13–14, 1918. The event took place 10 days later after the disarmament of Zaporozhskiy Regiment on January 23, 1918. During these 10 days, several outstanding events related to the Ukrainian forces happened. For instance, Ukrainian troops guarded the city's government offices, railway station, and post office. The Nikolaev council of joint Ukrainian organizations officially published two newspapers, «The Ukrainian Bulletin» and «The Ukrainian Newspaper», on the 18 and 19 January, 1918. The 4th Universal of the Central Council was presented to citizens. People started to apply to «Free Cossacks» units. According to the newspaper «The Council of Labor and Military Deputies News» (January 1918), the refusal of Nikolaev Ukrainian political forces to participate in the next elections to the Council of Labor and Military Deputies, which was a form of protest against the Bolshevik invasion in Ukraine, was a political mistake and led to a gradual strengthening of the Bolsheviks. However, the Nikolaev City Council conceded neither to the Bolsheviks and the Council of People's Commissars nor to the German-Austrian occupation troops. The council expressed its indignation at the Treaty of Brest-Litovsk signed by the Central Council, as well as at a similar agreement signed by the countries of the Quadruple Alliance and Bolshevik Russia. The Nikolaev City Council demanded the

convening of the Constituent Assembly or even an international conference on this issue. The Nikolaev City Council did not consider the arrival of the German-Austrian troops to be benign assistance in the fight against the Bolsheviks, but saw it as a military occupation instead.

Additionally, the article considers the beginning, the course, and the consequences of the Nikolaev uprising against the German-Austrian army on March 22–24, 1918, which Bolsheviks instigated at the shipyards. Subsequently, the Bolsheviks improved their credibility among townspeople, because they were the only ones fighting against the invaders; the Germans gained full control over the city and freely exported grain; while the Central Council lost its influence and popularity in Nikolaev.

On April 13, 1918, the Central Council sent a special commission to Nikolaev in order to investigate the causes of the uprising and clarify the relationship between the city's authorities and the German command. It is hard to assert the exact conclusions of this commission due to lack of information in the archival documents. The German-Austrian authorities did not fight the Bolsheviks in Nikolaev. Instead, the civilian population was subjected to severe repressions. Because of them, the Nikolaev City Council sent a delegation of public representatives to Kyev. While most members of the delegation returned to Nikolaev reassured, the representative Bayan Terentyev expressed his distrust of the Central Council. A week after the population of Nikolaev learned that Hetman Pavlo Skoropadsky came to power and the Central Council ceased to exist.

Key words: Nikolaev; the Central Council; Aleksander Rozhansky; Boris Broyakivsky; Vladimir Kostenko; Jan Ryappo; Aleksander Zyma; the Nikolaev council of joint Ukrainian organizations; the Nikolaev Council of Labor and Military Deputies; the democratic Nikolaev City Council; the Nikolaev uprising of 1918; The Ukrainian Bulletin; The Ukrainian Newspaper.

Рецензенти: *Багмет М. О.*, д-р іст. наук, проф.
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)
Тригуб О. П., д-р іст. наук, проф.
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

© Левченко Л. Л., 2017

Дата надходження статті до редколегії 12.04.2017